

NAŠI ZAPISKI.

SOCIALNA REVIJA.

Št. 9-10. (sept. okt.)

LETO VIII.

VSEBINA:

UVODNIK. — *DR. H. TUMA*: SEKSUELNI PROBLEM.
— *INŽ. A. ŠTEBI*: TEHNIKA IN NARODNO GOSPO-
DARSTVO. — *ABDITUS*: NAŠA SOCIALNA IN NA-
RODNA VZGOJA. — *INŽENIR DRAG. GUSTINČIČ*:
DONESKI K AGRARNEMU VPRAŠANJU NA KRANJSKEM.
— *VLADIMIR KNAFLIČ*: MARX IN TYRŠ. — *I. KOPAČ*:
STROKOVNA ORGANIZACIJA ŽELEZNIČARJEV NA
SLOVENSKEM. — *PREGLED*: ZADRUŽNI PREGLED. —
STROKOVNI PREGLED. — LITERARNI. — KULTURNI.
- - - POLITIČNI. — POLEMIKA. — DOŠLE KNJIGE. - - -

UREDNIK IN IZDAJATELJ: Dr. ANT. DERMOTA V GORICI.

- - - LASTNIK: KONZORCIJ NAŠIH ZAPISKOV. - - -

V GORICI 1911.

TISKA: „GORIŠKA TISKARNA“ A. GABRŠČEK.

Naši Zapiski izhajajo vsakega 1.
v mesecu.

Naročnina : Za Avstro - Ogrsko
za vse leto 5 K s poštino vred,
za pol leta in za četrť leta so-
razmerno ; za Nemčijo 5 K 80 v.,
za ostale države 6 K 40 v. —
Posamezna številka 42 v.

Rokopisi in časopisi v zameno
naj se pošljajo na uredništvo,
naročnina in reklamacije pa na
upravo Naših Zapiskov v Gorici.

Čitateljem „Naših Zapiskov“

uljudno priporočam svojo knjigoveznico za vsako-
vrstna naročila v mojo stroko spadajočih del. —
Izdelujem tudi vsakemu ukusu ugačajoče okvirje
za podobe i. t. d., ter jamčim za solidno in točno
- - - - - postrežbo po zmernih cenah. - - - - -

Anton Zupančič,
knjigovez,
Ljubljana, Slomškova ul. 31.

V Gorici, 25.IX. 1911.

Bodisi pesimist ali skeptik — karkoli — priznati moraš, da se napredovanje socialistične misli na Slovenskem ne da več tajiti. Ni nam treba tega priznanja podpirati z raznimi številkami, n. pr. za koliko se je število socialno demokratičnih glasov pomnožilo pri teh ali onih volitvah, v tem ali onem kraju mile naše domovine; tudi idrijskega županstva, čigar poglavar je socialen demokrat, nam ni treba citirati.

To so dejstva, vsakemu očitna, ki imajo svoj pomen v našem življenju, ne značijo pa nobenega mejnika ne za nas ne za druge. Ta dejstva nas le vzpodbujajo, da nadaljujemo v započetih smeri proti zaželenemu smotru.

Za naš razvoj je veliko večje važnosti — rekel bi — epohalnega pomena je ustanovitev socialno demokratičnega dnevnika *Z a r j e*. Kar se je toliko let pripravljalo, o čimer se je toliko upalo in obupavalo, se je uresničilo: socialno demokratična stranka na Slovenskem ima svoj dnevnik. In takoj pristavimo: za naše razmere dobro urejevan in spodobno pisan dnevnik. Koliko je bilo projektov, ki so se izjalovili, koliko zasnutkov, ki se niso obnesli — in danes po desetletnem delu in snovanju smo vendar dosegli ta cilj.

Kaj je socializem z dnevnikom pridobil, more presojati le oni, ki pozna moč in veljavo časopisja, vpliv žurnalistike na javno življenje, — in ki ve oceniti težave v boju s strankami, ki imajo že utrjeno in vpeljano dnevno časopisje.

Dnevnik je gotovo moderna in demokratična institucija. Seveda ni nič lažjega, nego zlorabiti tako napravo v namene, ki so naravnost nasprotni nje prvotni intenciji. Dandanes, ko vsakdo — bodisi preprost ali učen — mora stopati aktivno v politično, gospodarsko, socialno in kulturno vrvenje sveta, ne more pogrešati hitrih in točnih informacij in orientacij niti delavec. Če kdaj, velja sedaj: Kdor pride prej, prej melje! Zato bo delavstvo prav kmalu uvidelo, da mu je dnevnik, ki ga mu je ustanovila stranka, neizogibno potreben. Saj ni več mogoče, da ne bi slovenski dela-

vec spoznal, da se ne sme in more zatekati k žurnalistiki nasprotnih struj in strank, če hoče sam sebi dobro. Ali bo delavca v mednarodnih bojih zastopal list, ki zagovarja interese delodajalca? Ali naj se delavec zanaša na žurnale, ki nastopajo proti njegovemu izobraževalnemu delu in kulturnemu stremljenju? Ne, ti časi so že za nami! Delavec se zaveda svojih interesov in svojih ustanov; zato bo vzdržal svoj dnevnik, in zato se bo dnevnik dvigal kvalitativno in kvantitativno.

Vemo, da je v naših razmerah socialno demokratičnemu časopisu dana imenitna naloga, da razširja socialistične ideje. Tega ne moremo podcenjevati! Dokler je družabni red kapitalistično urejen, dokler se pravne in ekonomske razmere presojujejo in ocenjujejo s tega kapitalistiškega stališča, se moramo pogosto posluževati enakega orožja, s kakršnim bi nas nasprotniki radi pogazili, da odbijamo sovražne napade in utrdimo svoje vrste. V sedanjem družabnem redu je moč pravica: ako je socialno demokratična stranka vsestransko močna in krepka, bo tudi lažje uveljavljala svoja načela. Zasedaj je pač treba, da se izpodbije tisti strah, ki navdaja neodločne in bojazljive duše pred socializmom, in pa tista prezirljiva ošabnost, ki meni, da socializem na Slovenskem nič ne velja, češ, saj nima moči. Socializmu moramo pridobiti popolno domovinsko pravico in neomejeno svobodo na Slovenskem!

In če smo pravični, lahko priznamo, da smo pravzaprav mnogo dosegli v tem oziru. Tudi mi »Zapiskarji« — brez samohvalja! Treba le pomisliti, kako je bilo pred desetimi, petimi leti — in kako se nam godi sedaj. Napredek je ogromen na celi črti. Klerikalci so se že od nekdaj — četudi ne vselej sistematično živo zanimali za socialistične ideje, ker so hoteli med delavstvom pridobivati zase. Pridobili niso nič trajnega — razven svojega paradnega delavca posl. Gostinčarja (kakor imajo tudi svojega paradnega kmeta posl. Demšarja in paradnega inteligenta posl. Jarca). Izdali so pa dvoje knjig, iz katerih so največ črpali ravno socialni demokratje, kakor je nedavno Abditus konštatal v tem listu. (Krekov Socializem, Ušeničnikova Sociologija.)

Najnovejše pa je, da se je začelo gibati v analogni smeri tudi na oni strani, kjer je bilo doslej popolnoma mrtvo in kjer se socialistična misel ni priznavala: med posvetno nesocialistično inteligenco. Zdelo se je, da je ta inteligenca socializmu sovražna od svojega rojstva. In zdaj je izdala spodobno knjigo: *Socializem, oris teorije*. Spisal jo je naš sotrudnik V. Knaflič.

Knafličev Socializem ima za nas velik pomen. Ali naj bo napaka ali prednost, če je knjiga potekla izpod peresa mladega

avtorja, o tem je odveč, da bi razsojali. Ali je vsa teorija do zadnje pičice v knjigi pravilno obrazložena, za nas ni merodajno. Za nas je zasedaj poglavitno, da smo končno v slovenščini dobili o socializmu knjigo, ki obravnava predmet z naprednega, čeprav ne socialno demokratičnega stališča. Klerikalnih virov se bomo lahko kmalu otresli kot brezpotebnih. Če je v knjigi sama ortodoksija, ali če so tudi krivi nauki (z našega stališča), nas ne moti preveč. Nimamo namreč samo teorije v življenju, marveč hvala bogu tudi prakso. Praksa se kaže v dejanskih razmerah, ki nas vladajo in ki jih izkušamo tudi mi vladati. Razmere pa so mogočen korektiv za vsako teorijo — in bodo bržkone tudi za Knafličevo. In potem — upam trdno — si postanemo še bližji po mišljenju in naziranju!

X.

DR. H. TUMA:

Seksuelni problem.

II.

Wer Erkenntnis sucht, der geht nackt
und bloss und es gibt nur ein Kleid, das
ihn hüllt — Wahrheit.

Bölsche. Liebesleben.

Es ist mehr Vernunft in deinem Leibe
als in deiner besten Weisheit.

Nietzsche.

Bei Reife des Geschlechtes weiss der
Leib, was er zu tun hat, nicht der Geist.

Bölsche. Liebesleben.

Na škofa Antona Bonaventure brošurico: »Pouk ženinom in nevestam« in vsled neinteligentne reakcije liberalnega občinstva nanjo, moral je priti stvarni odgovor mladega medicina Črniča: »Telesni naš postanek, razvoj in konec«. Priroda je škofu z deseterimi pečati zaprta knjiga, medicinec je odprl željno nje najbolj zatajene stranice. Sam strmeč na lepoto prirode, vabi mladeniče, stariše in vzgojitelje gledat ž njim. Krasota prirode, ki tako čudesno gospodari, naj sama odpira oči. Priroda je na sebi krasota,

neskončnost, vsegamogočnost. Kaže se na vsakem nje delu, na vsakem organu. Duševna omejenost, ki veje iz škofove knjižice, še siromašnejša posvetne gospode, ki je odmevala nanjo, po drugi strani pa spoznanje, pridobljeno po lastnem trudu, daje mlademu piscu toliko samozavesti: »Evo Vam knjige, kakor je ni v slovenski književnosti; nalite kupico resnice, izpijte do dna; razgrni se gosta megla, ki objema veliko naše občinstvo.« In prav ima, da se obrača na rodoljubne filistre, morda jih ni nikjer več nego na Slovenskem. Najboljši dokaz — edina kritika iz peresa veščaka v prvem našem mesečniku, kritika, ki ni nobena kritika, češ da bi delo Černičevo bilo lahko boljše ter da je »neukusno«. Če delo Černičevo tudi drugega ne bi bilo, nego odgovor na brošuro škofa Antona Bonaventure, je zaslužilo resne in pozitivne kritike. Nismo je imeli od nikoder — učenim slovenskim filistrom je snov Černičeve knjižice »preopolzka«. Kakor je slovenska inteligenca šumno sprejela škofovo brošuro, tako je molče prezrla neukusno delce medicince — obojod pač rodoljubna slana!

Težka je danes med slovensko inteligenco pogumna, resnična beseda! Černič jo je našel v predgovoru, v razpravi sami pa kaže na glavni predmet seksualnega problema.

Ako hočeš razumeti funkcijo, moraš poznati organ. Po organu izpoznaš funkcijo; ako občuduješ funkcijo, spoštuj enako organ. In kdo, ki se je količkaj učil in se ogledal, ne občuduje spolne funkcije v prirodi? Ali ni skoraj vse občudovanje prirode, občudovanje spolne funkcije in spolnih organov? Opiši učencu selitev slanika! V nepreglednih milijonih se zberejo iz morskih globočin dotlej nevidne ribe in vse hite v gotovi dobi k gotovi obali. Morje se leskeče že od daleč in se kali od lusk, ki se tro od ribe pri ribi v tesni gneči. Trume morskih volkov, jate ptic-ujed slede neznanjskim množinam slanikov, kjer si izbirajo plena iz gneče, katere noče biti ne konca ne kraja. Je-li učitelja, ki bi strmečemu otroku ne pojasnil, kaj pomeni ta orjaška prikazen gibanja ribjih milijard? Brez občutka sramežljivosti jim pove, da je prignal instinkt slanike iz varnega zavetja morja k plitvi obali, kjer je ugodno ležišče za ikre. Ribe samice, gneteč se k blatni obali, izlegajo nebroj iker in ribe-samci brizgajo reke semenske tekočine med ikre, da se morje od obojega skali. Oplojene ikre se pogreznejo v morskno blato, da se iz iker izležejo male ribice, ki ondu najdejo takoj, ko se obude k življenju, dovoljne hrane.

Pelji otroka na vrt v svitu jutranjega pomlad. solnca, ko se odpirajo cvetni popki jablane pod vplivom solnčne gorkote in raz-

prostirajo svoje belorožaste cvetne lističe! Od cveta do cveta brenči čebelica in s svojimi ščetkami na stegencih si nabira cvetni prah. Ali ne poučiš otroka, da se je jablana oblekla v najlepšo praznično obleko, da so nje cvetni venčki zaduhteli daleč okoli zato, da privabijo k sebi čebelico, ki nabira zase cvetni prah, a ga pri tem prinaša tudi od vejice do vejice in neznamen del pušča na sluzastih cvetnih pestičih. Prašek po tankih cevkah pestičev zleze v nedrije cveta, da se tam zarodi plod — bodoče jabolko. In kadar se je plod zarodil, ta lepota cvetnih vencev mine!

Na vrtni gredici je razcvela visoka bela lilija. Največje in najbolj snežno blesteče venčeve liste nosi. Mameč vonj izhaja od nje. Od daleč se sveti sluz pestičev in bohotno silijo na dan debeli praški. Ves cvet ti napravi vtis poželenja in hrepenenja! Izmed vseh cvetic našega vrta se najlepše obleče v poročno obleko in najvidnejše moli svoje pestiče in praške. In vendar si je izbrala človeška fantazija to najbolj spolno cvetico med cveticami kot znamenje čistosti in nedolžnosti. Kakor se funkcija jablanovega cveta brez domišljije razlaga, tako se zakriva ista funkcija na beli liliji. In ne le to. Kot emblema čistosti in nedolžnosti se nese na majnikove cerkvene slavnosti v čast neomadeževane Marije Device. Sv. Alojziju so jo dali v roke v znak nedolžnosti. Tako si človek izbira iz prirode samovoljno prikazni ter občuduje po eni strani veličastje prirodnega tvorenja, po drugi strani pa isto veličastje zakriva s prestralom omejene svoje fantazije in zakriva resnico, katero priroda tako jasno govori. Ako hočemo biti resnični po prirodi, ali bi ne morali postaviti v šopek Mariji Devici in v roke sv. Alojziju jalovo belo vrtnico? Na nje je človeško znanje premenilo bistvene cvetne dele v ničeve listke, človeška roka je ustavila tvornost prirode. Kdo more prikrivati istino, da vse cvetje naše zemlje ni nič drugega nego rastlinski spolni organi, ki so zato tako blesteči, da budé vso pozornost nase! Še čudovitejša so se oblekli ptiči in metulji in še čudovitejša je spolna funkcija v svetu živalstva. Skrivamo jo šele, ko se bližamo človeku. Bilo je lepo na vesoljnem rastlinstvu in živalstvu, nelep naj bi bilo na kralju prirode — človeku. Černič nas je hotel rešiti te laži; občudujoč sam, nam je hotel popisati spolno funkcijo in spolne organe človeka. Iskrene besede predgovora kažejo, da ni pričakoval efektov vsled vsebine, da je hotel priobčiti plod lastnega truda in izpoznavanja. Čudno, da se je izneveril Černič sam sebi pri terminologiji! Tako brezobzirno in brez bojazni narisana nam je spolni človeški ud, ko ga je imenovati, sega se nazaj na prevajalce svetega pisma. Res je, da cerkveni očetje in svečeniki-

prevajalci svetega pisma niti niso hoteli imenovati človeškega spolnega uda. Saj bi vse človeško prokletstvo izhajalo od njega! Zato so krstili moški in ženski ud: »sram«. Če pa je katoliška cerkev izločila ljudske termine, ustvarjeni so bili po bistvenih lastnostih in pozornem opazovanju narodov. Černič ne čuti vse naivnosti, ko se ogiblje narodnih terminov in v učeni svoji knjižici govori: »položiti moški sram v ženski sram«. (Sancta simplicitas! Da bi se vsaj reklo: sramni moški ud v sramno žensko cev.) Pa čemu sram? Imenujmo človeške organe tako, kakor jih je narod imenoval takrat, ko je živel v prosti prirodi, ko je bil neizprijen! Tako ime tudi učenjaka ne sramoti. Gotovo je, da je ob nastajajočem jeziku človek moral imeti posebno na vidu svoja spolovila in da je na njih začutil posebne pojave. Medicinec Černič sam karakterizira funkcijo moškega spolnega organa (str. 29): da se vnani moški spolni organ občutno segreje. To je prirodni človek docela istinito označil pri moškem z besedo *kurec*, pri ženski *kurice*. Zadel je pristno fiziološki pojav. Mesto barskega: ložiti sram v sram, ložitiku *kurec* v *kurice*. Imamo iz iste korenike rusko »kurjož« (купѣжь), to so spolne orgije, stari »Kurent« — bog spolne ljubezni in orgij. Za Rute imamo *cima*. Nožnica je vendar tok za nož ali rezila. Pišimo torej *kurice* in dostavimo latinsko »vagina, pišimo *pizda* in dostavimo *vulva*. Saj imamo v rastlinstvu *pizdogriz* in rabimo celo glagol: *pizditi se*, t. j. pri joku odpirati ustna. Imamo hlače na *pizdo* in hlače na *dverce*. Kako naivno Černič vpraša (str. 21): v čem obstoji perilo? Če se Kranjske tercijalke spogledavajo med seboj: »ta in ta nima perila«, more li medicinec rabiti tak izraz, ki nam predstavlja vso hypokrizijo vsakdanjega življenja? Recimo raje: dekle je postalo *dižno* — *diže* (pl. t.), *dižnost*. Tudi mesečnosti ne rabimo, kajti mesečen je tisti, na kogar ima mesečna svetloba vpliv. Star pregnanten izraz *dižnost* nam pove toliko, kakor »godna za spolno življenje«. Ta godnost se pokaže, kadar se jame mežeti kri iz ženskega spolovila. Ženska se *digà*, t. j. toliko, kakor pri živali *pojati se*, takrat je torej *dižna*. V rastlinstvu imamo *digavček*, t. j. trobentica, primula, po kateri se krave pojajo. Černič se je očitno trudil priti do dobre terminologije. No, cerkveni očetje so ga naredili čez mero sramežljivega! Da nakratko pregledamo njegovo terminologijo! Medenica je posoda iz medi, der Waschbecken. Der Becken sploh je *kopánja*. Ne sramni stik, ampak spolovilni stik itd. Ne glava stegenice, ampak *obrtec* (str. 11) Rollhügel, ne narava, ampak *priroda*: ne jajčnik, ampak *jajčnjak*. Mo-

ška semenska tekočina je mrs (rus. mors морс), mrsiti se pomeni močiti se. Najlažje se opazuje mrsenje pri ribah (riba ikrnica, riba mrsnica, Milchner). Cevke, porastene so z migalkami (Flimmerhäřchen) in ne z gibalkami (str. 18). Nikarti deviški venec za Jungferhäřchen, ampak (deviška) loputica, ker ima zapirati kurice. Naravnost smešen je izraz na strani 20: nadsramek, t. j. obrastena blazinica nad ženskim vnanjim spolovilom, ko imamo vendar tako pristen in dober slovenski izraz dimlje pri moškem in ženski (die behaarte Gegend). Iz deklice postane deva, t. j. ki je možna dojeti (gospodična pa postane šele tedaj, ko se nalepotiči po modli!). Černič ne loči izkrgavati in izločevati (str. 21.). Bolje se mi zdi modè (modeta) ali navadno le pl. tantum. Slišal sem v slovenski Istri: konj ga je udaril v dimlje ter mu zdrobil modeta. Predstojnica za Vorsteh-erdrüse, prostata, je dvoumen izraz, rajši predstojna žleza. Po Forelu bi rabil za Schnepfenkopf slovensko kozico (kozica je všitek pri perilu, da se ne para), ki ima namen, da zatika scalo. Za Hodenbeutel bi rabil mošnja, modnik je cel organ, modè z mošnjo vred. Za Nebenhode ne obmodek, ampak modček. Samenleiter ni odvodnik, ampak semenski prevodnik, Samenblase = semenjak; Harnstoff = scalina, Harnwasser = scalnica, Harnröhre = scalo, Harnorgan = scalnik. Za kloako bi rabil dobro slovensko duplja (vulgarno duflja). Za coitus bi rabil rusko sojtje (coumie), geschlechtliche Vereinigung = spolna združitev. Die Vereinigung als Durchdringung = spojitev; strnitev pomeni, da so se prvotne razne sestavine združile v novo tvarino. Tu smo bogateji od Nemcev! Rekel bi: spojitev semena z jajčkom, a strnitev dveh kemičnih snovi, tako da se prvotni znaki izgube. Za Schwellkörper (str. 29) bi rabil brecilo. Nabreklost srama bi bila zame »vikša nesramnost«! Glávica = Köpfchen, glavica = Kapsel, glavíč = Geschlechtseichel. Za praeputium ne predglavka, ampak kápica, ali pa prednja kožica (glavka pomeni široki del žlice). Cowperjeve žleze izkrgavajo mrs (str. 30). Spolní živci — ne sramni živci itd. Membran je mrenica in ne kožica, torej tudi ne jajčna koža, ampak opna. Na str. 33 je stvarno napačno namesto akme, za največjo spolno naslado, ekstaza. Ne ohlapna zveza stanic, ampak rahla, ohlapno je schlaff. Za erigieren je prav nategniti, torej spolni ud se nategne in nabrenkne, da je tog in nabrekkel, potem pa kine in usrhne, za oboje ohlapne. Lep slovenski izraz je otroba Mutterleib. Posteljica = placenta, iztrebi (pl. t.) =

Nachgeburt, senki (pl. t.) so raztrgani delci, ki se po posteljici iztrebijo. Popadki = Geburtswehen, poblečki = die Nachgeburtswegen; popkovina = Nabelschnur, ljudski navadno popkovtrak. Dete je toliko kot dojenček, po starem so ga dojili, dokler ni zdobra izhodel. Otrok je qui fari nequit, t. j. ki je že izhodel, pa še ne zna govoriti. Za dečkom in deklico prideta mladenič in deva ali mladenka. Za moško in žensko dobo (climacterium) pride póstarnost, potem pride starost in matorost, Altersschwäche. Godnost = die Reife, zgodnost = Frühreife, zrelost — volle Reife. Ako imam toliko dobrih lastnih izrazov, zakaj bi jih ne rabili in se prav suženjsko držali vedno nemške terminologije!

Najslabši del Černičeve razprave je v oddelkih, ki se naslanjajo na biologijo, t. j. nauk o življenju. Bolje bi bilo, da bi Černič opustil oddelke »Rast in delo«, »Propad in smrt«, nego da jih je tako nakratko in površno odpravil. Zastarela je trditev zadnjega odstavka str. 69, da morajo ljudje, ki veliko delajo, ali telesno ali duševno, tudi veliko jesti. Odloča edinole presnavljanje protoplazme. Černič se ni mogel ogniti biologičnemu stališču in se je moral spustiti v razlaganje delovanje stanice (str. 35). Bolje bi toraj bilo, da je uvod razširil v kratko biologično sliko.

Seksualnega problema ni mogoče rešiti, nego s prirodoslovnega stališča ter biologičnega temelja. Spol ne pričinja šele v organu, ampak je postanek organičnega življenja in sega globoko doli pod transcendentno črto.

Uvod poljudno znanstvene razprave Černičeve je očitno prekratek in prepoljuden. Černič ima sicer pred očmi širše, vendar kolikortoliko že poučene sloje občinstva in hoče zavzemati stališče modernejše vede. Zato bi moral čitatelja vsaj nekoliko obširnejše pripraviti na bistveni del razprave, ki vendar nosi naslov: »Telesni naš postanek, razvoj in konec«, torej se nima baviti le z opisom spolovil in njih funkcij. Moral bi stročno podati temeljne biologične pojme v soglasju s svetovnim naziranjem modernega prirodoslovca. Kajti le v takem okviru je mogoče razpraviti vprašanje po naslovu.

Počenja: »Kar vidimo na svetu je bitje, živo ali neživo.« No, παντα ἔσθι (panta rei)! Nikjer absolutnega pokoja, vse gibanje; nikjer enakosti, vse neskončna različnost, večno prehajanje snovi v snov, oblike v obliko; nikjer praznine, ne-

skončni mikro- in makrokozem v neomejenem prostoru!« Kako ženialno nam to pove pesnik Gregorčič:

„Nikjer je stalne ni stvari,
A prah noben se ne zgubi.
V delavnico sem tvojo zrl,
In videl vedno sem vrtenje,
Prelivajoče se življenje,
Prerojevanje, prenavljanje,
Iz bitja v bitje presnavljanje,
A smrti nisem vzrl nikjer!“

Černič sam rabi ta citat kot sklepni citat, izpodbija ga pa v svojem uvodnem stavku.

Ni je meje med živim in neživim! Ta delitev je antropomorfna, t. j. presojanje človeka vseh pojavov izven sebe po sebi. Prvotni človek je sodil, da je živo v prirodi vse, kakor on sam. Podlagal je človeška čustva, človeško voljo kamenju, rastlinam in živalim. Ni mogel umeti človeške smrti — zato njegova vera, fetišizem, obožavanje prirodnih moči, iznajdba pekla in nebes. Človek poznejše izobrazbe je jel sicer ločiti sebe od prirode, ločil je živa bitja od neživih. Živa so bila ona, slična v počenjanju njemu: ki se hranijo, čutijo, se premikajo in se plodé. Našel je te znake izprva na živalih, zato so poleg človeka le-te bile živa bitja. Mnogo pozneje je sklepal, da tudi rastlina srka hrano, da tudi rastlina čuti solnčno milobo ter pod nje vplivom krči in razprostira svoje liste, da tudi rastlina po cvetju daje plod. In vendar je tudi ta sodba in torej Černičeva antropomorfna. Je sodba po počenjanju človeka, po pojavih na njem. Tako smo se učili v šoli iz učnih knjig, a vendar to ni cela istinitost (Tatsächlichkeit).

V trenutku, ko človek abstrahira od lastnega življenja, ko položi isto merilo nase kakor na vse stvari izven sebe, se mu odpira šele velikolepje in enotnost prirode: Živi svet je le del neživega, ali obratno. Vse v prirodi je večno, smrti ni, smrt je le antropomorfna, tvor človeške fantazije.

Ko je človeški um izvršil sintezo enotnosti prirode, je dobil istinit pogled na nje tvorbe, postal je šele sposoben ločiti organsko od neorganičnega, živo od neživega. Našel je molekul in stanico povsodi in vselej kot zadnjo istinito prikazen na vsaki stvari. Odtod delitev živo in neživo, le sistematična razdelitev v svrhu lažjega obvladavanja neskočne raznoličnosti prirode, začasna razdelitev, ker človeški um več nego sluti, da skoro najde prehod in vez od čisto kemičnega molekula na živo stanico in nasprotno. Že je tehnika prehitela teorijo in vseskozi prevedla kristaloide v koloide. Že so dognali Schroen v Neaplju, Harting na Holandskem

Leduc na Francoskem, da rastejo kristali pri tvoritvi iz sebe ven in da kažejo njih prvotne tvorbe, podobe stanic (petroplazma, petroblaste in petrocelule) z različno vsebino in jedrom, da tudi kristalne stanice poznajo delitev. Že se je posrečilo Wöhlerju v laboratoriju proizvesti organsko substanco iz anorganičnih. Schroen je konstatiral izločanje kristalov v bakterijah, in velja splošno »ubi planta, ibi crystalli«. Na dve skupini so se postavili biologi, na eni strani Schroen in pripadniki, ki trdijo: »Vse od megljenih lis pričeto, skozi svet kristalov in raztopin do rastlinstva in živalstva živi«, na drugi strani pa mehanisti: »Nič ne živi, ker vse, kar označujemo kot življenje, v bistvu ni nič drugega nego mehanika«. Utegneta imeti prav obe skupini, da je nazivanje »živo« in »neživo« ustvaril le človek prejšnje omike, da je ločil pojave in prikazni obdajajoče prirode in sebe od njih, da pa je učenjaku, ki ne vlada samo svoje specialne stroke, marveč je v stanu napraviti vsaj pregledno sintezo strok, priroda enotna, in je vseeno, ali se na tej enotnosti konstatira življenje ali mehanika, nazivanje in rezultat je odvisen le od metode.

Dokler pa se človeku samemu ne posreči ustvariti žive stanice, toliko časa moramo v svrhu sistematičnega pregleda vstrajati pri nazivanju »živo« in »neživo«.

Četudi je z najdbo radija, emanacije in prehoda v helij padla teorija atomov kot zadnjih in nedeljivih sestavin vse prirode in vemo, da prvine prehajajo ena v drugo; četudi sodimo nujno, da ravno kemična sestava stanice sega pod atome in je morda glavna razlika stanice in kemičnega molekula v tem, da tvorijo sestavine stanice ne le prvine v gotovem razmerju med seboj, kakor pri molekulih, ampak morajo prihajati vmes energije neznanih snovin pod atomi, vendar loči stanico od kemičnega molekula istina, da so atomi v molekulu vezani v gotovem mehničnem razmerju tako po velikosti, kakor po razstoju, da tvori zveza na videz nepremenljivo tvarino istega sklada, da so torej atomi med seboj v stanju pokoja, harmonije in stalnosti. Znak nežive prirode je torej pokoj in nepremenljivost, obenem temeljni znak smrti.

Odkar je Dujardin zasledil protoplazmo, t. j. zmes različnih ogljenoduščevih substanc, ogljenčevih hidratov in raztopine kristaloidnih substanc, ločenih po staničnih in jedrčevih mrenicah med seboj v gotovih odnošajih, kohezijskih in adhezijskih in različno spojenih, vemo, da je vsako živo bitje sestavljeno v bistvu iz stanic. Tudi stanica je sestavljena iz molekulov, vendar je matematično razmerje sestavljajočih atomov komplicirano, često nedoločljivo. Stanice med seboj niso v določeni zvezi ne po veli-

kosti ne po razstoju, marveč so telesca, viseča v raztopini, t. j. tekočini, iz katere dobivajo in kateri oddajajo svoje snovi. Za obstoj stanice je torej treba tekočine, stanica je vodna prikazen (*phénomène aquatique*, Dantec), torej je tudi življenje prvotno vodna prikazen. Vezanost stanice na raztopino se imenuje koloidalno stanje in že to stanje karakterizira silno občutnost in premenljivost stanice, kajti tekočina se strdi že ob 0° in prehaja v sopar že ob 60° , torej meje, v katerih je stanici obstanek edinole mogoč. Najvažnejši vpliv na stanico ima torej toplota. Poleg termičnih vplivov pa je stanica ravno tako pristopna električnim, magnetičnim kakor oscilatorni luči. Kot poseben znak občutljivosti stanice Dantec navaja vibratorni vpliv zvoka. Dočim le-ta na neživa bitja nima znatnega vpliva, je vsako živo bitje vibratornim vplivom razpostavljeno in je zanje, razvitejše, ko je to bitje, tembolj sprejemljivo. Razlika, ki se s poizkusom lahko da utemeljiti med kemičnim molekulom in stanico, je lahka ločljivost atomskih skupin, torej izpremenljivost stanične vsebine in s tem premenljivost oblike. Kakor nam torej predstavlja kemična spojina stalnost, pokoj in harmonijo, tako stanica nepokoj in izpremenljivost. Temeljna lastnost protoplazme, t. j. vsebine stanice je torej najvišja sposobnost, sprejemati in oddajati snovi in grupirati drugače prejete snovi. Z vsakim oddajanjem in z vsakim sprejemanjem se stanica izpremeni. To spreminjanje je presnavljanje (*Stollwechsel*). Presnavljanje je torej temeljni znak življenja.

Vse kar se presnavlja, je živo, kar se ne presnavlja, je neživo ali mrtvo. Nehanje presnavljanja je smrt. Presnavljanje stanic enega bitja je omejeno individualno življenje, »iz bitja v bitje presnavljanje«, t. j. porajanje in prerajanje, je življenje vrste — življenje na sebi. Le če abstrahiramo od bitja kot individua, pridemo do polnega pojma življenja. Smrt za živa bitja je torej prestanek individua.

Vsaka kemična zveza je tembolj razpadljiva čim večje vsebino ima atomovih skupin. Stanica je torej sila razpadljiva, odvisna od oddajajoče je raztopine in okolice. Solnce sije na padajoče kaplje, in tvori mavrico, solnčna luč pa kapljic ni najmanje pre naredila. Luč, ki pada na stanice, je nasprotno ustvarila organ — oči. Zvok ne pusti sledov na bronu, ustvaril pa je človeško uho. To razpostavljenost stanice in odvisnot od okolice imenujemo mikavnost (*Reizbarkeit*). Vsled prevelike mikavnosti bi morala stanica razpasti, ako bi ne imela v sebi jedra, ki bi prevzemalo novih snovi od svoje sredine (*milieu*). Pri raz-

padanju in gradbi stanic potom poizkusov najdemo, da ima svojo posebno in neobhodno vlogo kislec, ki se nahaja v sredini stanic. Le kjer je tega dovolj, se protoplazma presnavlja. **Znak življenja** je torej sprejemanje kisleca, t. j. dihanje. Več ko je vnanjih mikov in bolj ko je pristopen kislec, bistreje se stanica presnavlja, in ker ima v sebi jedro, ki priteza, narašča. Stanice v raztopini med seboj stopijo v razmerje sožitja ali symbioze, največkrat pa v stanje tekme; stanice iz sredine zajemajo in oddajajo in tako lahko različne stanice v isti sredini rastejo, ali pa propadajo. Kadar stanice iz sredine več zajemajo nego oddajajo, rastejo. Kadar je zajemanje in oddajanje v ravnovesju, so dozorele, kadar več oddajajo, nego prejemajo ginejo. Stanica s svojim jedrom nove prejete snovi veže v sebi tako, da ohrani svojo obliko in slično vsebino, t. j. prisposablja (asimiluje). Elementarni znak življenja je torej asimilacija sredine stanici. Le po asimilaciji stanica raste, in kar je najbolj karakteristično za življenje stanice, je to, da s ponavljanjem asimilacije raste tudi asimilatorna moč, t. j. večkrat ko asimiluje, več lahko asimiluje. Iz vzajemnosti stanice s sredino smemo sklepati: Nobeno bitje življenja ne mosi v sebi. Večanje asimilatorne moči stanice vsled ponavljanja asimilacije iste snovi je dokazana po bakteriologiji. Z razvojem te se bližamo tudi problemu rešitve vprašanja o življenju. Ako vcepimo ovci bakterije osepnic, se te v krvi ovce razmnože tako rapidno, da ovca pogine, t. j. stanice bakterij so odtegnile krvi toliko za rast potrebnih snovi, t. j. so asimilirale sebi toliko notranje sredine ovce, da so življenske stanice iste morale poginiti. Bakterije izvzete iz poginole ovce pridobe na strupenosti, t. j. še hitreje umore isto in tudi večjo žival. Ako pa nasprotno ni vstopilo dovolj bakterij v ovčjo kri, nje stanice od svoje strani ugonobijo vcepljene bakterije. Poizkusi kažejo, da so tako oslABLJENE bakterije manj strupene. Z zmago ene vrste stanic v boju za obstanek z drugimi je vzrastla njih asimilatorna moč. Ako se strupena bakterija kemičnim potom oslabi, nima vcepljena na ovco, moči. Ako pa iste oslABLJENE bakterije vcepimo manjši živali, n. pr. miši, jo usmrtimo. Ako vzamemo bakterije iz usmrčene miši in vcepimo v zajca, usmrtimo tudi tega, in ako tako okrepljene bakterije vcepimo ovci, tudi isto usmrtimo. Poizkusi so torej pokazali, da stanica s ponavljanjem asimilacije pridobiva na asimilatorni moči. Z asimilacijo je torej združena večja moč, t. j.

*) primerjati vergleichen, prisposabljati, assimilieren, *usvajati*

rast. Brez asimilacije in brez asimilatorne moči mora slediti razpad. Vsled mikavnosti in asimilacije nastane torej vedno gibanje v stanici v smeri večanja in vplivanja na sredino. Posledica gibanja in rasti mora biti delitev. Kakor se prevelika kaplja, gibajoča se v drugi tekočini, razdeli, tako se mora deliti tudi stanica v svoji raztopini. Znak življenja je torej presnavljanje, rast in množitev. Ker je vsaka stanica v drugi sredini in pod drugimi miki, nobena stanica ne more biti docela enaka drugi in tudi ne posamezni deli vsebine, torej tudi oddeljene stanice ne morejo biti docela enake matici. Stanice se torej vsled presnavljanja in rasti med seboj razlikujejo — diferencirajo in vsled delitve diferenciacije ustanove. Ako bi se stanice vsled mikavnosti in različnosti sredine brezmejno diferencirale, bi morale izgubiti asimilatorno moč, t. j. podlegle bi kvalitativnemu napadu tekmujočih stanic. Nemogoče bi postajalo stopnjevanje asimilacije, zmagovala bi vedno številnejša, nižje organizovana, t. j. manj diferencirana vrsta.

Del stanice, ki je pristopnejši vnanjim mikom, je tvarina, ki obdaja notranje jedro. Jedro pristopno je diferenciaciji šele potom protoplazme s svojimi centrosomi. Med jedrom in centrosomi nastane vsled tega razmerje privlačevanja in odbijanja. To razmerje daje tudi domnevati, da sta jedro in centrosom različna vsled sestavin, za človeka še neopredeljivih. To razmerje, slično dvema elementoma električne baterije, smemo jemati kot najzadnejše spolno razmerje. »Les éléments sexuels ultimes sont plus petits que les cellules, le protoplasma est formé de particules, qui ont les deux sexes. Les deux poles de ses particules doivent coexister dans l'act d'assimilation. L'assimilation est phénomène bipolaire. Le centrosome est un élément sexuel. Dantec. (Najzadnejši spolni elementi so manjši kot stanice. Protoplasma je tvorjena iz delcev, ki imajo že dvojni spol. Dva pola teh delcev morata soobstajati v dejanju asimilacije. Asimilacija je torej bipolaren pojav. Centrosom je seksualen element.) Spolno razmerje jedra in centrosoma v stanici bi bilo torej zadnje znamenje življenja, t. j. vzajemnosti diferenciacije in asimilacije kot funkcija neskončne raznoličnosti in stalne oblike. Dočim so plodovi individuov, ki se množe po enostavni delitvi, med seboj precej enaki, so plodovi različno spolnih individuov neznansko različni — torej je funkcija spola vstavljanje neskončno diferenciranih individuov in izbiranja med temi

za novo integracijo, ki se pod vnanjimi vtisi in vplivi vnovič diferencira od vseh ostalih prejšnjih, istočasnih in sledečih individuov. Stvarnica priroda zasnuje neskončno različnih individuov, ki v medsebojnih odnošajih streme k skupnosti in kažejo na celoto. V dobah, v katerih so postale stanice na zemlji, so bili pogoji neenaki, zaradi tega so tudi morale nastopiti že takoj ob postanku stanice brezštevilih različnih vrst. Kjer je sredina bila večalimani enolika, malo pristopna vnanjim mikom, so postale tudi ednostavne enolične stanice; kjer je bila koloidalna sredina bogata, vnanji miki raznolični in jaki, tam so postale stanice, ki so se hitro diferencirale po vsebini in med seboj. To prvotno diferenciranje stanic je vir daljšega razvoja v posebne vrste. Ko se je ustanovilo ravnotežje med diferenciacijo in asimilacijo, je bila vrsta ustvarjena. Vrste ne moremo drugače dognati nego po opazovanju v daljši dobi. *L'espèce est le resultat d'observation prolongée. L'espèce est l'ensemble des individus entre les queles il n'existe que de differences quantitatives, sur la quelle difference ne décide che l'impossibilité de fécondation.* Dantec. (Vrsta je rezultat opazovanja. Vrsta je skupnost individuov, med katerimi ni druge razlike nego kvantitativna, odloča le nezmožnost oploditve.) Spolna razmnožitev odstranjuje slučajne premembe in vzdržuje srednji tip vrste. H. Spencer.

Vsled različnih delov stanice postajajo tudi različni deli iste pristopnejši vnanjim mikom. Vsled tega se ti delci pri naraščanju različno grupirajo in predele v stanice, ki prevzemajo različne funkcije, so pa vezane med seboj. Tako jame prejemati ena stanica in sčasoma v razvoju skupina stanic vnanje mike luči, druga mike zvoka itd. Vsled te diferenciacije oslabi asimilatorna moč teh stanic na snovi sredine, asimilatorna funkcija pa se ojači v notranjih stanicah, med vsemi kroži notranja raztopina ali notranja sredina, t. j. krvni tok. Kakor so se posamezne skupine stanic ene celote diferencirale po funkcijah, prevzamejo funkcijo prevajanja mikov vnanje in notranje sredine posebne stanice: živci. Ker živci posredujejo vzajemnost vsega staničevja, mora imeti živčevje svoje središče, kjer se vsi miki notranjosti in vnanjosti srečavajo in nanašajo drug na drugega: možgani. *Le cerveau est donc un accumulateur.* Dantec. Možgani so akumulator. Smemo trditi, da ima vsak organ svojo pamet in spomin v centralnem živčnem akumulatorju. Ponavljanje funkcije je ustvarilo organe. *La fonction crée l'organe.* Lamarck. Z organično zvezo stanic med seboj se je ustvarila obenem notranja

vsebina, t. j. krvni tok. S tem je postalo bitje manj odvisno od vnanje sredine. S to neodvisnostjo organizma od vnanje obdajajoče raztopine z rezervo notranje sredine prejenja biti bitje »être aquatique«, bitje stopi iz vodne raztopine na vzduh. Vnanja sredina postane vzduh in kislec največji pospeševalec presnavljanja — organizem si vstvari pljuča, vnanji miki postajajo v vzduhu močnejši, reakcija organizma nanje jačja in ustvari se razviti gibalni in premikalni organi.*)

Večji miki vstvarjajo jačjo funkcijo, jačji organ — jačji refleks. Jačji organ sprejema lažje mike iz dalje in refleks zopet deluje na daljo — nastopi učinek na daljo (Fernwirkung). Občutljiv jak organ sprejme neznaten mik od zunaj, izproži pa refleks neznanskega učinka. Liki mala užigalica sproži dinamično mino in podira pečine, tako neznaten mik na jak, razvit organ potom živca in možganov izprosti neznanski učinek na daljo. Ako se je morda človeku do sedaj nemogoče zdelo, da bi kemične premembe in prehodi v stanici izprostile velikanske energije, je odkritje radija in njegove energije storilo vse razumljivo.

Rastlina, ki dobiva neposredno hrano iz tal, in ker je notranja sredina minimalna, se ne premiče.

Z možgani je postala funkcija vsakega organa refleks vsega organizma. Višji ko je organizem, kompliciranjši so možgani, čudežnejša je vzajemnost. Ta je zmiselnost in cilinost vseh funkcij. Smemo reči: na življenje kakor daleč se da zasledovati, je učinek kemično-fizičnih procesov. Vzajemnost organov se pokaže v korelaciji, t. j. ako se en organ razvije, razvijajo se odgovorno tudi drugi, da nastopi spremljajoč in prevajajoč; ali pa, kadar se en organ preveč razvije, zaostajajo drugi.

Il n'y a pas dans l'être vivant un seul phénomène local en apparence qui n'ait pas retentissement général sur tout l'organisme. L'organ est l'ensemble des partis de l'individu, qui colaborent à l'exécution d'une fonction. L'organ comprends tout l'organisme. La vie est une succession des fonctions. L'être vivant est une succession d'organes. La fonction est l'activité d'un organisme à un moment donné. La vie dépend de l'ensemble des circonstances et de l'état structurai actuel de l'individu. Dantec.

Ni v živem bitju enega samega lokalnega pojava, ki ne bi imel odmeva v celem organizmu. Organ je skupnost delov individua, ki sodelujejo pri izvrševanju funkcije. Organ vseblja cel organizem, življenje je nasledovanje funkcij. Živo bitje je na-

*) Černič zamešava gibati, bewegen, pomikati se, sich von der Stelle rühren, in pregibati, sich beugen.

sledovanje organov. Funkcija je dejavnost organizma v danem trenutku. Življenje je odvisno od skupnosti obdajajoče okolice in od strukturalnega stanja individua.

L'animal est adapté au milieu. L'évolution de la vie est indissolublement liée à l'évolution du monde tout entier. Dantec. Žival je primenjena svoji sredini. Razvoj življenja je nerazločno vezan na razvoj celega sveta.

Anpassung ist die Beziehung des Organismus zur Umwelt, beherrscht durch physikalische und chemische Energien. (R. Müller). Primena je odnašanje organizma k obdajajočemu svetu, katero vladajo fizikalčne in kemične energije.

Vzajemnost vseh organov poleg korelacije dokazujejo najbolj žleze, t. j. nabiralnice sokov in sestavin iz skupin organov ali celega organizma, t. j. spolna žleza, v kateri se tvori mrs, ki daje snovino spolnim stanicam kot reprezentantinjam vzajemne energije celega organizma, nositeljicam asimilatornih moči celega organizma nositeljicam temeljnih znakov te vrste. Die in den Geschlechtszellen aufgehäuften Energien bilden eine zusammenge-drängte Wiedergabe der sämtlichen in Organismus wirksamen Energien. Die fertigen Geschlechtszellen sind das Ergebnis aller Energiewirkungen, die während der Bildung der Geschlechtszellen in Körperplasma auftreten. Die fertige Keimzelle ist abgeschlossen (R. Müller). Die Tiere als Eizellen sind so verschieden als im ausgebildeten Zustande. Hertwig. (Živali jajčnih celic so tako različne, kakor v izobraženem stanju.) Beer: Der Keim ist das unausgebildete Tier selbst. Die Entwicklung der Tiere aus der Keimzelle ist nur die Entwicklung aus allgemeinen zu besonderen Merkmalen. (Kal je neizobražena žival sama. Razvoj živali iz kalnih celic ni nič drugega, nego razvoj od splošnih do posebnih znakov.) Spolne žleze s svojo krgavino (Absonderungen) reagirajo na celoskupni organizem. Dokaz — sekundarni spolni znaki. Dokler pri človeku ni mrsa, se ne oglasi spolni nagon, ni vidne razlike v zunanji obliki človeka. Ko je jela spolna žleza izločati mrs, nastopi spolni nagon in človek se razlikuje v moža in ženo. Mladeniču zraste prvi mah, kateremu sledi polni obrast, devi se dvignejo grudi, to so takozvani sekundarni znaki spola. Spolna žleza torej vpliva na snovino celega človeškega telesa in tako dokazuje, da je spolni organ centralni organ asimilatorne človeške moči, centralni organ strukturalne moči. Geschlechtsdrüsen besitzen eine innere Sekretion, durch welche sie einen mächtigen Einfluss auf die Gestaltung des Kör-

pers gewinnen. Sowie das Keimplasma muss umgekehrt das Körperplasma auf die Bildungenergie des Keimplasma einen Einfluss haben (R. Müller). Spolne žleze izkrgavajo ter dobe mogočen vpliv na postavo telesa. Kakor kalni plazma, tako mora imeti tudi životni plazma vpliv na tvorno energijo kalnega plazma). In dejanski se oglasi cepetec*) pri človeku ne morda takrat, ko ima preobilo semena ali jajčkov v sebi, marveč že takrat, ko krožijo v krvnem toku snovi, ki imajo tvoriti mrs. Die im Blute kreisenden Stoffe erzeugen libido (Löwenfeld). V krvi krožeče snovi proizvajajo pohoto.) Take snovi imenujemo: erogene snovi. Po istem veščaku spolna združitev in že cepetec proizvaja večjo potrebo kisleca, torej je pospeševalnica presnavljanja. Tako vidimo vzajemnost presnavljanja z dihanjem, zaplojanja z dihanjem in presnavljanjem.

Dokler vzajemnost vseh organov in stanic ni dovršena. t. j. dokler stanice hitro naraščajo, da medseboj vsled naraščanja ne morejo priti v ravnovesje, toliko časa se ne morejo tvoriti spolne stanice, t. j. kalne stanice (Keimzellen), seme in jajčki.

Mit der Geschlechtsreife schliesst das Wachstum ab (R. Müller). S spolno zrelostjo preneha rast, dobil je mož, dobila je žena svojo stalno obliko, okostje strdne. Močnejša ko je rast, bolj ko je kompliciran organizem, pozneje nastopi spolna zrelost, večja je dejavnost živčevja in nasprotno ob zgodnosti zastane rast in vzajemnost in jakost organizma. Prve kalne stanice mladih živali so naravno jalove. R. Müller.

Naravno je, da se mora pri kompliciranem, jakem organizmu in vsled močnejših in različnejših vnanjih in notranjih mikov na organe in njih stanice, tudi vsebina protoplasma diferencirati tako, da v enih postaja jajčni centrosom v drugih jedro. Po krvnem toku, presnavljanju in združevanju v spolnih žlezah, mora tudi v le-teh nastati diferencijacija kalnih stanic po tej razliki, t. j. po spolu. Vsled diferencijacije kalnih stanic in različne njih funkcije mora nastati delitev spolnih organov, po načelu: funkcija vstvarja organe. Dočim so enostavne stanice ali individui iz številno malo diferenciranih stanic v svojih spolnih izločilih naravno enospolni, morajo postati jako in različno organizirane stanice dvo-spolne po pretežni energiji centrosoma ali jedra. Kakor je lahko slediti delitvi in pomnoževanju enostavnih organizmov, tako je

*) Cepetec = die Regung des Geschlechtstriebes beim Manne; neka vrsta orchis, ker po njej živalina dobi spolni nagon; „šentani cepetec“ pravi se otroku, ki si ne da miru.

težko slediti spolnemu pomnoževanju neskočno kompliciranega organizma. Nous ne pouvons jusqu'à présent songer à définir la vie que par ces résultats. (Dantec.) Ne moremo drugače razlagati življenja, kakor po rezultatu. Vidimo, da se višja organizirana bitja ali ovipara, ali ovivivipara ali vivipara. Vemo, da riba nosi ikre na kraj, ki je goden za rast kalnih stanic, in da ji sledi samec ter pomrsi založene ikre. Vemo, da kura nosi jajčnik v sebi in petelin brizgne svoje seme na zrela jajčka, ki rastejo v kuri v jajce, v katerih se oživi kebec pod vplivom životne gorkote koklje. Vemo, da nosi žena oplojeni jajček v otrobi in maternici, da ga redi iz posteljice s svojo mezgo in krvnim kislecem, izloči dete in doji z mlekom, dokler ne izhodi in ne izpregovori, dokler ne postane otrok, t. j. do prvega duševnega gibanja.

Po teh pojavih smemo sklepati, da je dvospolnost rezultat višje organizacije in najvišje ondu, kjer samica donosi v sebi nov individu kot predstavitelja vrste.

Vemo torej le, da najvišja spolna organizacija pomeni tudi najvišjo telesno strukturalno in najvišjo intelektualno organizacijo. Kakor je z viškom spolne organizacije dovršena telesna organizacija, tako je tudi z viškom telesne organizacije združen višek intelekta. Z viškom telesne in živčne organizacije postane mogoča šele neskončna vsota mikrov in refleksov na organizem in od njega.

S spolno združitvijo stopnjuje se šele vpliv vnanjega sveta na notranjost organizma, stopnjuje se diferenciacija in vsled asimilatorne moči kalnih stanic postane mogoča integracija neskončne raznoličnosti, tako da je človek kot mikrokozem nositelj neskončne premenljivosti in raznoličnosti, odsev vesoljnosti.

Ugodno izvrševanje spolnih različnosti pomenja organično silo.

Razlika med možem in ženo je življenska, biologična. Funkcijonelna energija možkih in ženskih stanic je različna, imuniteta prenaša se le po materi. Možki in ženski spol razloča se po različnosti presnavljanja, bolni očetje stopnjujejo dispozicijo plodu k obolevanju, matere oslabevajo organične bolezni. Za to je organično bolna žena nevarnejša plodu nego mož. Ženska deca je odpornejša proti boleznim, nego možka (Orschansky). Podedovalne energije ženske organizacije so težje premenljive, zaradi tega žena predstavlja raso in ne mož.

Nous constatons que tout le génie réside dans l'espèce, la vie cu la nature, et que l'individu est à peu près stupide. Maeterlink.

Daher das Weib die Vermittlerin der geistigen Begabung. R. Müller. (Ugotavljamo, da je vsak ženij le med vrsto, v življenju ali prirodi, in da je individu nič manj nego top. Zato je žena posredovalka duševne nadarjenosti.)

Žena v svoji otrobi in po svojem živčevju čuje višji organizem, zato mora biti žena po asimilatorni moči jačja od moža.

Bolj ko so se mogle pod vplivom okolice razviti možgani in živčevje, višja je rasa. Višji razvoj živčevja pa se sodi po meri mikavnosti in upornosti, nositelj obojega je mož. Zato je biologično mož nositelj razvoja in napredka.

Razvoj in življenje je torej mogoče razumeti le iz biološkega stališča, imajo pred seboj celotnost in vesoljnost prirode. Le s tega stališča so veljavne besede Gregorčiča:

In smrti nisem vzrl nikjer!

In le s tega stališča se razumne lepe besede, katere je napisal kolega ob smrti velikega medicenca Notnagla:

»Das Sterben ist nicht qualvoll!

Qualvoll ist nur unsere Sterbensangst.

Der Tod ist gut!

Wer ihm ins Auge schaut, der sieht wie schön und mild und gut er ist!«

(Smrt ni mučna, mučna je le naša bojazen pred smrtjo. Smrt je dobra. Kdor ji gleda v oko, vidi kako je lepa, mila in dobra.)

Misleči človek sprva strmeč ugleda večnost in neskončnost prirode, zroč in izsledujoč zavlada prošlost — hrepeneč se udaja povelju spolne prirode in zavlada smeri bodočnosti — sedanost izgublja svojo moč, postaja zanj prehodnost. Forſche, liebe, lächle, dass sind die drei grossen Imperative, die zu Gott führen. (Izsleduj, ljubi, smehlaj se! To so tri povelja, ki vedejo k Bogu.) Bölsche, Liebesleben.

Inž. A. ŠTEBI:

Tehnika in narodno gospodarstvo.

(Dalje.)

Brezobzirno gre moderna tehnika svojo pot dalje. Kar ji pride na pot, kar jo ovira v napredku, brezobzirno odstrani ali po svoje izобрази. Mogoče se najde kdo, ki bo trdil, da je ta sila zato reakcionarna, da je ta brezobzirnost nepravilna; mogoče se

najde kdo, ki bo to zmagoslavno pot moderne tehnike imenoval kruto zatiralko proste volje, prostega dela, prostega znanstva, — naj ima to veselje — ta glas bo zamrl neuslišan in nemoten v mogočnem boju narodnogospodarskega dela. Moderna tehnika mora dalje — to je njen naraven razvoj — mora iti brezobzirno dalje, poleg in mimo vseh zaprek.

Na tem zmagovalnem potu pa tehnika ne odstranjuje le organičnih ovir, ampak preobrazuje vse duševno življenje človeštva. Najodljenejši kotiček vidi, da je njeno delo potrebno, poslednji delavec išče v nji svoj duševni razvitek. Moderna tehnika bo dovedla vso maso ljudstva do duševnega osvobojenja in posvetila s svojo civilizatorično lučjo v najbolj temni grob človeškega življenja.

V dokaz naj navedem le en primer. Pred izumom tiskarstva in tiskalnih strojev so našle najkrasnejše ideje le težko svojo pot v širšo javnost. Večina ljudstva še ni znala brati ne pisati, dokler se ni dvignilo blagostanje narodov s pomočjo tehnike. In danes? Kako mogočno vpliva moč tiskanih idej in besed! Čim bolj napredujejo tiskarski stroji v svoji popolnosti, tem cenejše je časnikarstvo, tem cenejše so knjige in tem lažje si nabavljajo najrevnejši in od mest oddaljeni sloji knjige in časnike. S pomočjo vedno popolnejših strojev prinašamo vedno več luči in jasnosti v vse razprave, v vse dogodke svetovne politike, prinašamo luč vsem ljudem na svetu in ne le nekaterim privilegirancem.

Tehnika je torej kultura. To priznanje moramo jasno in glasno izreči, kakor težko bo mogoče že danes priboriti priznanje tega dejstva. Ves naš življenski in gospodarski boj pa najjasneje dokazuje, da je to odkritosrčno priznanje opravičeno in tudi potrebno.

Seveda ima tudi ta kultura, kakor vsaka druga, svoje temne strani. A te so malenkostne. Dostikrat podtikamo tehniki brezdelnost širokih mas, ubožanje večine prebivalstva in otežkočenje našega življenskega boja. To ni pravično in nima nič opraviti z napredkom tehnike. Vse te temne strani človeškega življenja je zakrivil edino kapitalizem s svojim krvoločnim izkoriščanjem in skoro neomejenim gospodarstvom.

Vsakdo občuduje prepoved narodnogospodarskega gibanja na podlagi moderne tehnike. Vsa velika dela in neverjetni napredek tehnike masa človeštva pač gleda in občuduje, a jih noče ali ne more upoštevati po njeni v resnici velikanski vrednosti. Zato je pa neobhodno potrebno, da natančno in odkritosrčno pregledamo vso zvezo tehnike z narodnim gospodarstvom, to edino in naj-

globbo vez celega gospodarskega gibanja v našem življenju. Delo tehnike v gospodarskem, socialnem in kulturnem oziru je treba pravično oceniti, njeno moč, njeno vrednost, njen upliv na ves naš življenski boj upoštevati po zasluženju.

Ni dovolj, da priznamo, da je tehnika duša narodnega gospodarstva (kar so storili že razni nacionalni ekonomski), ampak izvajati moramo iz tega prepričanja tudi vse posledice. Naše življenje je z vsakim dihljajem privezano na brezprimerno napredovanje moderne tehnike in vse naše delo in vse naše mišljenje je odvisno od tega glavnega činitelja narodnogospodarskega proučenja.

In zlasti naše slovensko narodno gospodarstvo zahteva še posebne odkritosrčnosti in jasnosti v organizaciji naše energetske sile. Slabota našega narodnega telesa, materialno uboštvo slovenske narodne skupine in splošno priznana zaostalost za drugimi narodi na gospodarskem polju zahtevajo od poedinega delavca jasnosti v delu in od celokupnosti pametno in eksaktno organizacijo narodnogospodarskega dela.

Ako razkrojimo vse narodnogospodarsko delo in določimo dejansko zvezo nar. gospodarstva s tehniko, potem si moramo najprej ogledati okostje obeh členov in njih karakterističnosti. To raztelesenje nam bode jasno pokazalo brezprimerno odvisnost narodnega gospodarstva od tehnike, naše stališče napram narodnogospodarskim nalogam in stališče človeka v tem gibanju.

II. Moderna tehnika.

Velikanska dela moderne tehnike moremo oceniti po njih pravi vrednosti šele potem, ako si ogledamo, kako je bilo s tehniko — oziroma kako je bilo s stavbinsko stroko in mehaniko — v preteklih časih, dokler ni nastopila tehnika svoje znanstvene poti. V zgodovini imamo nebroj primerov, ki nam dokazujejo, da je že v starem in srednjem veku trenutno vsplamtel inženirski duh do mogočne višine in vstvaril take spomenike ženialnosti, da jih še danes, po stoletjih in tisočletjih občudujemo. Seveda to občudovanje najčešče spremlja ironičen nasmeh, a vseeno moramo ideji priznati visok polet in izvršitvi velikansko delo in neumljiv trud.

Če se popelje potnik v Egipt, kaj je njegova prva pot? Gotovo si ne ogleda velikanskega dela najmodernejšega časa — mogočno zajezenje Nila, — ampak njegov duh sili tja, kjer gledajo oči nekaj kolosalno nerodnega, brez smotra v nebo štrlečega, kar ga spominja, da se človeški duh že tisočletja trudi, da bi

premagal naravo in njene zavravnosti. Cheopsove piramide in zastarele sfinge omamijo v trenutku vse njegovo moderno mišljenje in on ne vidi drugega, kot nekaj neumljivo velikanskega. Vpraša se pač, kakšnemu namenu so ti kolosi formalno služili, ne potrudi se pa premisliti, kakšen gospodarski pomen je imelo to velikansko delo.

Tu ne premisli, ko leze po mogočnih kvadrnih piramide ali proti oglodanemu vrhuncu, ali je bil stavbenik te velikanske zgradbe v duhu podoben našemu stavbenemu mojstru, ali pa je dotičnik zidal ta spomenik po čisto drugih, nam neznanih postavah. Še danes nam je namreč popolnoma neumljivo, kako to, da so dimenzije te največje piramide v takem sorodstvu z Ludolphovim številom (3'14159), in s pomočjo kakih instrumentov je bila postavljena piramida v tako natančno geografično lego.

V tem slučaju ne najdemo torej nobenega narodnogospodarskega pomena. Služi nam preje za strašilo kapitalističnega mogotstva, ki je zarobilo duha in trud tedanjih mojstrov in delavcev.

Diametralno tej Cheopsovi izgubljenosti pa vstaja duh Ramsesa II. in Necha, katera moža moramo obenem imenovati, ako govorimo o Lessepsu, stvaritelju Sueškega prekopa. Tri tisočletja razdalje je med možmi, a vendar so narodnogospodarske zahteve in naloge enake. Že Ramses in pozneje Necho sta uvidela veliko potrebo tega prekopa, ne samo uvidela, ampak se oprijela velikanskega dela, katero naj bi povzdignilo tedanje narodno gospodarstvo Egipčanov.

In vendar, kako neverjetno se razlikuje izpeljava tega načrta pod Nechom ali sedaj pod Lessepsom. Prvemu je bila na razpolago vsa despotska sila nad fizično močjo celega naroda, razpolagal je z vsemi sredstvi, da premaga tehnične težkoče. A drugi, tujec na neznanem ozemlju, z geografično karto v roki, edino na svoje diplomatske zmožnosti in na duševno premoč moderne tehnike oprt, razpolagal je z ozkim krogom inženirskega štaba in se lotil z železno eneržijo tega dela.

Po Herodotovem sporočilu je Necho žrtvoval pri gradbi kanala 120.000 Egipčanov brez zaželenega uspeha; a Lesseps je v kratki dobi desetih let dovršil svojo nalogo, katera je stala okoli 480 milj. Fr. in razmeroma zelo majhno število človeških žrtev. Da se more oceniti velikanski pomen tega dela, naj omenim le nekaj števil. Leta 1904 (novejši podatki mi žalibog niso na razpolago) je bila sledeča bilanca o tem kanalu:

Pasiralo je 4237 ladij s 13,400.000 netto tonami, 115,800.000 Fr. dohodkov in 37,000.000 Fr. izdatkov, ne glede na splošni gospodarski dobiček s povzdigo trgovstva in prometa.

Obrnimo se sedaj na široko morje in preglejmo dolgo vrsto tipičnih reprezentantov pomorskega prometnega sredstva. Kaj je vse vstvaril ekspanzivni nagon posameznih narodov v dolgi dobi zgodovinskega preobrata do danes? Kako nerodne so bile trgovske in vojne ladje Rimljanov, Benečanov in Špancev! S kakimi nestvori je prepeljal Julij Cezar svoje »kulturonosce« čez morje na angleško obal! V trebuhu teh stvorov tedanjega ladjedelstva je stokalo nebroj trpinov, ki so v nepopisnem trudu premikali nerodna vesla. Ko je Kolumb jadral čez Atlantsko morje na svojih lahkih karavelah, je bil igrača morja in viharjev tedne in mesce.

In vendar najdemo tudi na tem polju marsikateri dokaz ženi- alnega dela človeškega uma, akoravno ne v dosledno se stopnju- jočem izpopolnjevanju tega prometnega sredstva, ampak le v pulzirajoče se dvigajočem in zopet padajočem stanju. Nerodne in masivne, a radi zadostne stabilite v vodi z natančno gotovo formo ladjinega telesa so bile stare vojne ladje Rimljanov in inže- niozno so morali biti v svojih detajlih konstruirani padajoči mo- stovi (Enterhaken), katere so metali v kritičnem momentu na prestrašenega sovražnika. Vitke in brze, kakor ribje telo, so bile vikingske ladje in z rafinirano ročnostjo so napravljeni lahki čol- niči naših pradedov ljubljanskega barja.

In danes? Ali je moderno plovstvo kaj odvisno od volje ne- mirno razburkanega morja? Ali se moderni kolos, ki križa atlantsko morje, straši mogočnega viharja? Vožnja iz Evrope v Ameriko traja danes toliko dni, kolikor nekdaj mesecev. In no- snost sedanjih ladij se je postoterila in potisočerala. Za primer naj navedem le tak moderni kolos n. pr. »Kaiser Wilhelm II.« nem- škega Lloyda, kateri ima prostora za 19.500 reg. brutto ton in katerega stroji razvijajo nad 40.000 indiciranih konjskih sil.

V 15. stoletju je slavni Leonardo da Vinci v svoji tedanji lastnosti kot vojni inženir izumel nebroj ženičnih strojev, kateri so poleg tipične primitivnosti dokazi vehementne tehnične duhovitosti in katere je nemogoče razlagati na podlagi tedanjega stališča tehnike ali bolje rečeno strokovne ročnosti, ker o tehniki pač tedaj še ni bilo govora. Njegovi modeli vzdigovalnih aparatov in transportnih sredstev se popolnoma lahko prenesejo v 19. sto- letje, le s tem razločkom, da bi v tem času imelo njegovo delo ves drug, velik pomen za tehniko. Zaiskril se je ta duh kot meteor

na nebu in zopet izginil; ta duh je prehitel čas, zato ni mogel živeti.

Ta duševni velikan nam je pa tudi prvi pokazal novo smer prihodnjega transportnega pota. In posebno to je, kar sem hotel poudariti s to osebo. Z idejo zračnega letanja se je že Leonardo da Vinci ukvarjal — seveda ne da bi dosegel najmanjši pozitivni uspeh.

In Montgolfier v 18. stoletju! Kako prezirljivo čitamo danes o njegovih zračnih poizkusih! Njegovo delo je danes skoro vsakemu otroku malenkostna stvar in vendar je bilo to delo temeljni kamen današnjemu in prihodnjemu napredku zrakoplovstva.

26. maja 1911 je z letalnim strojem preplul Védérines 1200 km razdaljeno progo Paris-Madrid. S strojem, težji kot zrak, se je povspel kot ptica v mogočno višino, preplul Pireneje in tam na Španskem ozemlju dokumentiral popolno neodvisnost tehnike od organskih spon, dokumentiral, da je tehnika na svojem znanstvenem potu tista, ki bode edina preobrazila vse svetovno naziranje.

Koliko časa je potrebovalo kakšno nujno poročilo iz Amerike v Evropo še pred 50 leti? Mesci so pretekli, da je zvedel evropski trg ali evropsko politično življenje svetovno važne dogodke, mesci zopet, da je v potrebi mogel reagirati na njega se tika-joče novice ali poročati svoje javne zanimivosti.

Leta 1864. je pa »Great Eastern« položila prvi transatlantski kabel in temu je sledilo še par drugih v kratki dobi. Danes more vsako industrialno podjetje, recimo na Dunaju, v par urah naročiti blago v daljni Ameriki, danes zvemo vse novice, ki so se prigo-dile včeraj v Novem Jorku.

Distanca oddaljenih krajev se manjša, možnost direktnega občevanja in trgovanja je z vsakim dnevom večja. Kar je bilo pred leti J. Vernu sanj in blodnja, je nam danes resnica, kamor smo potrebovali preje mesce in mesce potovanja, ze nam danes kratek izlet.

Bilo bi na mestu, da bi navedel še več primerov iz zgodovine tehnike, da se s tem seznanimo natančneje o neverjetni razliki med nekdanjo rokodelsko in današnjo moderno, znanstveno tehniko; za ta manjši spis pa zadostuje nekaj primerov. Treba je sedaj, da na podlagi teh in splošno znanih dejstev označim notranji značaj prejšnje in današnje moderne tehnike, kakor tudi glavno nalogo moderne tehnične znanosti.

Najpreje je treba določiti neko mejo med tema dvema periodama. In po mojem mnenju se ločita moderna in stara tehnika ondi, kjer nastopi prvič parni stroj. I. Watt je s svojim nerabljivim

parnim kotlom, s svojimi primitivnimi ventili na parnem stroju potegnil veliko brazdo med preteklostjo in prihodnostjo ter postavil temelj moderni tehniki. Res je, da je trpelo še skoro 100 let, da se je tehnika dvignila do znanstvene preciznosti in matematične eksaktnosti, da je z nastopom parnega stroja vladal še na vseh poljih srednjeveški kaos in rokodelski princip, vendar moremo imenovati ta trenotek kot nastop moderne tehnike. Korak za korakom je od tega trenutka tehnika preurejala stara podjetja, dan za dnevom nam je prinašala nove iznajdbe in nove znanstvene resnice, na katerih podlagi se je sezidala cela stavba v današnjem obsegu.

Staro dobo imenujem torej čas pred iznajdbo parnega stroja, novo od tega časa dalje.

Karakteristična za prejšnje čase je skoro izključna uporaba lesa in kamena pri vseh stavbah, strojih in sploh vseh tehničnih delih. Iz lesa so bile hiše, iz lesa so stavili ladje in iz lesa so napravljali različne delovne kakor tudi bojne stroje. Le ako se je zahtevala prav posebna trpežnost in dolgotrajnost kake stavbe, uporabljali so stavitelji kamenje, katero pa radi težjega obdelovanja ni bilo priljubljeno.

Danes prevladuje železo. Hiše dobe železno ogrodje, železo je izključni stavbeni material modernih mostov; železni beton si dan na dan prilastuje širneje polje in železo je edini material, s katerim izdelujemo današnje stroje. Z železom stavimo manjše in največje ladje, iz železa kujemo morilne cevi za našo »prepotrebno«¹ armado, železo ima svoje gospodujuče mesto na našem domačem ognjišču.

Z bakreno žico prevezujemo sedaj vse svetove in prevajamo po nji električno energijo, iz aluminija, ki je imel pred 20 leti še 30kratno višjo ceno kot dandanes in ki je bil takrat tako redk in dragocen material kot danes zlato, izdelujemo danes strojne dele in kuhinjsko posodo; kovinske niti nam v električni luči razsvetlujejo noč in z žico, po kateri teče električna energija, grejemo naše hišne prostore.

Materielno se razlikuje torej moderna tehnika od stare dobe s tem, da se ona vedno bolj oprošča od vseh spon organske narave. Povsod, kjer je najti železo in druge kovine, nadomestujemo pri vsaki potrebi organske snovi (les itd.) z neorganičnimi (Fe, Cu itd.).

V isti meri in v isti podobi karakteristična pa je tudi za obe dobi uporaba gonilne moči; torej kar velja za materijo, velja tudi za moči. Kakor že preje omenjeno, je izkoriščala prejšnja doba na

svojih ladjah fizično moč sužnja. Vodo iz globokih virov so dvigale človeške moči, ali pa se je upregala živina na dotične dvigalnice. Necho je nagnal stotisoče ubogih zaslužnjencev kopat Sueški prekop in srednjeveški fevdalec je nagnal uboge kmetiče pred plug in brano, da so mu robotali v prid njegovega udobnega življenja.

Danes prevladuje na ladjah para in elektrika, vodovode napajamo z mogočnimi stroji. Panamski prekop je večinoma prekopan s pomočjo mogočnih bagrov in na polju opravlja težko delo oranja parni in električni plug. Na vseh poljih industrije in poljedelstva dominira električni motor in po bakreni žici nam prenaša elektrika velevažne novice in nam omogočuje govorjenje z najoddaljenejšimi osebami.

Moderna tehnika je torej nadomestila fizično moč človeka in živine z neorganično močjo elektrike ali pare. Obdelovanje materije, produkcija blagovne vrednosti se vedno bolj mehanizira; emancipiramo se vedno bolj od nezanesljive naravne moči. Saj strojevni princip nam ne predstavlja drugega kot emancipacijo od nekdanje živinske forme izrabljanja človeka in oprostitev vseh organskih spon. To je temeljni princip moderne tehnike.

Seveda je bilo mogoče postaviti ta princip šele tedaj, ko je prestopila tehnika primitivno polje empirizma. Preje je bila tehnika čisto individualna in umrljiva. Beseda Tehnika ni predstavljala nič drugega, ko nekaj umetniško rokodelske in osebne izurjenosti.

Do najnovejše dobe je bil ves napredek na strokovnem polju odvisen le od vedno večje množine izkušenj. Posebno izurjene roke in bolj razvit duh posameznega mojstra ali delavca sta momentano dvignila produkcijo ali na podlagi kakšnega izvanrednega slučaja predrugačila pot produkcije in s tem pomnožila končni efekt. Pri novih načrtih ali pri delih v novih položajih nadomestovalo je praktično čustvo pomanjkajoče teoretično znanstvo.

Zelo značilno za to dejstvo je delo nekdanjih alkimistov. To delo ni bilo drugega, ko neko poizkušanje en masse. Vsakdo je prišel na novo, vsaka pot je bila nova, prava ali neprava, tega ni vedel ta učenjak, ker ni bilo v delu sistema, nobene teoretične podlage in nobenega cilja. In tako je bilo na vseh poljih. Tehnika je z osebo umrla, ker radi svojega empirskega stališča ni imela zmožnosti do življenja.

Zato si je pa tudi lahko razlagati, zakaj je bilo preje toliko več iznajdb kot danes. Da bi po mehaničnem in teoretičnem razvoju kakega dela prišlo do novih potov, ni bilo mogoče. Kakor se meteor na nebu prikaže, nepričakovano in nepreračunjeno, tako je prišla v tistem času na dan kaka iznajdba, ki ni imela nobenega sorodstva z delom, kjer se je izluščila, tako je neumljiva in radi tega nenaravna, torej pravi značaj iznajdbe. Dandanes se vedno bolj krči število iznajdb in na njih mesto stopa mehanični in teoretično zasnovani razvoj tehnike.

Moderna tehnika je sezidana na podlagi in s pomočjo prirodoslovja; ona je najožje zvezala znanstvo z rokodelstvom, vsak napredek je izcimila iz logičnih in izračunanih postavk. Moderna tehnika se sedaj ne ukinja nobenim slučajnostim, ampak strogim disciplinam znanstvenega raziskovanja. Ves razvoj tehnike nosi na čelu pečat strogo logičnega mišljenjskega pota in svobodnega dela.

Naša moderna tehnika nas je torej osvobodila vseh organskih spon in njena glavna naloga v tem delu je premagovanje prostora in časa. Da to doseže, mora skrbeti za najobširnejše racionaliziranje in mehaniziranje vsakega dela. Ona toraj odstranjuje vsa osebna nanašanja in jih spreminja v stvarna. Na mesto individualnega utiska dela posameznega mojstra ali pomočnika stopa pred nas popolnoma stvarni značaj množinskega dela; na mesto individualnega razmerja med mojstrom in pomočnikom stopa danes v veljavo kolektivna pogodba med kapitalom in delavsko organizacijo.

Delo moderne tehnike pa se ne zadovolji samo z emancipacijo od prostora in časa, ampak stremi za tem, da spopolnjuje obenem tudi svoje izdelke. To ji je mogoče doseči le tedaj, ako ima vso parno in električno moč v popolni svoji oblasti. Tu ne sme biti nobenih zavrtnih kotov, kjer bi tehnik moral računati s kakšnim »wenn und aber«, ne sme biti nobenega »mogoče«, ampak biti morajo edino in samo pozitivne gotovosti. Električni tok, katerega proizvajam v dinamo stroju, mora teči le po tej poti, katero mu jaz pokažem, le v tej množini, katero neobhodno in preračunjeno potrebujem, in mora biti v vsakem oziru le od mehanične in nikdar od samovoljne potrebe odvisen.

Ta brezprimerni razvitek moderne tehnike je zahteval posebno od enega njenega dela skoro nemogoč napredek. Vsa polja tehnike — stavbinstvo, kemična tehnika, strojna tehnika — so silila dan za dnem z večjim pritiskom po novih potih, zahtevala poboljšanje strojev in potrebovala vedno večje in eksaktnejše

delujoče strojevine aparate v industrialnih obratih. In ker so vsi ti stroji in aparati izključno iz železa; ker se je zahtevalo od modernega parnega stroja, da dela bat (Kolben) precizno in enakomerno in ne pušča na vseh koncih in krajih paro kakor napol pokriti lonec na ognjišču; ker se je zahtevalo od skupaj delujočih koles, da delujejo mirno in z malo izgubo energije; ker je potreboval kemik v svojem laboratoriju tako fino učinkujoče tehtnice, da je na njih tehtal najmanjše množine, izpopolniti in modernizirati je bilo v prvi vrsti staviteljstvo strojev za obdelovanje železa in za izdelovanje strojev, s katerih pomočjo so se potem napravljali drugi stroji in aparati. — Torej dvigniti je bilo treba v prvi vrsti orodjestrojno tehniko (Werkzeugmaschinenbau).

V zgodovini te panoge strojne tehnike se lahko zasleduje brezprimerni napredek zadnjih desetletij. Vsak dan nam je pri našal trg novih pomožnih strojev, vsak dan je dvigala tehnika finost izdelovanja in obdelovanja na teh strojih. Danes moremo z lahkoto obdelati na freznem stroju (Fraismaschine) ali na kakem drugem stroju predmete na stotinke milimetra finosti. V roki vsakega pomočnika v strojni tovarni se nahajajo merila, s katerimi čita desetinke in stotinke milimetrov merjenega predmeta brez pomoči kakšnega kompliciranega inštrumenta.

Ta finost dela se razširja do vedno bolj rafinirane meje. In jasno je, da upliva ta eksaktnost izdelovanja odločilno na glavni princip tehnike, na premaganje prostora in časa. Kolikor bolj zanesljivo obdeluje stroj obdelovanju izročene predmete, tem manj je pokvar in odpadkov, tem manj izgubljenega časa in tem večja utesnitev prostora.

Moderna tehnika ima tudi odstraniti vsako naporno delo človeških rok in ima vse delo naložiti mehničnemu aparatu strojne moči. S tem ni nikdar rečeno, da stroj uvaja bedo in brezdelnost v delavske mase, ampak nasprotno, on ublažuje razredne kontraste. S strojem se nadomestuje le človeško telo, potrebna je pa še vedno urejajoča duša človeka. Radi tega strojno delo delavca duševno dviga in ga navaja k samostojnosti obvladovanja podrejenega stroja. Pa o tem še pozneje obširneje.

Čim bolj napreduje tehnika v svojem dosedaj načrtanem procesu, tembolj ima paziti še na dva pglavitna temelja svojega dela: dobavo energije in razdelitev energije.

Pravilna razdelitev teh dveh vevavažnih faktorjev je največjega pomena za napredek strojne tehnike in obenem narodnega gospodarstva. Kako velikega pomena je to dejstvo, dokazuje nam najjasnejše konkurenčni boj posameznih tehničnih podjetij; vsako

podjetje izkuša ravno na tem polju drugo prekositi s tem, da dviga racionalnost izkoriščanja eneržije.

Vodna moč n. pr. se je tudi že v prejšnjih časih kolikor mogoče izrabljala. A s kakšnim razločkom napram danes! Preje se je s pomočjo vodnega kolesa iztisnilo iz razpoložljive vodne moči komaj 10 do 20% vse eneržije. Dosledno delo moderne tehnike je na podlagi teoretično pravilno konstruiranih turbin in izračunano najbolj ugodne lege vodnega kolesa doseglo, da se sedaj izgubi na razpoložljivi eneržiji komaj 10—20%, izkorišča pa se je do 90%.

Istotako premišljena in istotako varno kalkulirana pa more biti potem tudi ekonomska razdelitev eneržije.

Pred 20 leti — čim dalje posežemo, tem neugodnejše — so izdelovale strojne tovarne vse, kar je konsument splošno zahteval, v eni tovarni. Izdelovala so se najmanjša kladiva in največji stroji, najprimitivnejši vagon in največja lokomotiva v eni in isti tovarni. Obdelovalni stroji so bili med seboj tako pomešani, kot stvari pri starinarju, delavna eneržija je bila brezmiselno koncentrirana ali brez sistema razkosana.

Danes izdeluje moderna tovarna le eno vrsto izdelkov in novodobna tehnika je najbolj ekonomsko razdelila stroje in moč, da doseže s tem največji efekt in najmanjše izgube. V moderni delavnici vidimo celo nepregledno vrsto istih strojev in v vsakem modernem stroju izrablja tehnika pod najugodnejšimi pogoji potrebno eneržijo.

Jasno je torej, da je edino moderna tehnika, katera je zgrajena na znanstveni podlagi in katera je otrebljena vse empirije, sposobna, da dvigne plodonsost mašinske produkcije. Ta je bila sploh nemogoča, dokler se ni tehnika otrešla vsega individualizma in dokler ni stopila na odprto polje javnosti. S tem trenutkom si je pa moderna tehnika tudi zasigurala svojo eksistenco in v prihodnosti ji je zagotovljeno vse drugačno mesto, nego ji je bilo odkazano v preteklosti in deloma še v sedanjosti.

Tehnika je bila neko umetniško rokodelstvo in je danes v svojem modernem preobratu znanost, katera stoji sedaj na trdnih realnih tleh in se vedno bolj čisti do popolne jasnosti, bolj kot vsaka druga. Ona bo morala dosledno korakati dalje, ker je le to njeno pravo življenje.

Moderna tehnika je dospela že danes na izvanredno visoko stališče. Ta višek je dosegla po racionalnem in doslednem čiščenju, po neutrudljivem in brezprimernem napredku 19. stoletja.

Glavne faze tega, za vse narodnogospodarstvo tako velevažnega gibanja so:

- 1.) I. Watt, stavitelj prvega parnega stroja;
- 2.) George Stephenson, prva železnica;
- 3.) Robert Majer, zakon o premenitvi in ohranitvi eneržije;
- 4.) Teorija železnih konstrukcij (Schwedler, Müller-Breslau, etc.)
- 5.) Izpopolnenje obdelovalnih strojev;
- 6.) K. v. Ghega: Alpska železnica čez Semmering;
- 7.) Bessener, izdelovanje jekla;
- 8.) W. Siemens, dinamo električni princip;
- 9.) Železobetón.

Gotovo je, da ta proces še ni prispel do svoje meje in da bode preteklo še precej časa, da doseže vrhunec svojega napredka. Vendar pa nam predstavlja 19. stoletje toliko sile v svojem razvojnem hitenju na tehniškem polju, da je nam tehnikom skoro nemogoče pričakovati še bogvekakih preobratov. 19. stoletje je na znanstveni altar moderne tehnike položilo toliko dela in dovršene jasnosti, kakor da bi hotelo poraviti vso zaostalost in neproduktivnost prejšnjih tisočletij. Moderna tehnika nam danes predstavlja neko potencialno eneržijo, nek kondensator, v katerem je osredotočila šele najmodernejša sila — elektrika — vso moč in posest preteklih stoletij. Dokler ni bilo te sile v naši moči, dokler se ni razvila iz električnih pojmov moderna elektrotehnika, dotlej se ni dalo govoriti o znanstveni tehniki.

Najbolj značilne besede je o tem velikanskem napredku moderne tehnike, o velikem razločku med staro in novodobno tehniko izpregovoril W. Sombart, rekoč: »Das kühn herausfordernde »Ich weiss« tritt an die Stelle des bescheiden — stolzen »Ich kann«. Ich weiss, warum die hölzernen Brückenpfeiler nicht faulen, wenn sie im Wasser stehen; ich weiss, warum das Wasser dem Kolben in der Pumpe folgt; ich weiss, weshalb das Eisen schmilzt, wenn ich ihm Luft zuführe; ich weiss, weshalb die Pflanze besser wächst, wenn ich den Acker dünge; ich weiss, ich weiss, ich weiss; das ist die Devise der neuen Zeit, mit der sie das technische Verfahren von Grund aus ändert.«

Dandanes nam torej predstavlja moderna tehnika popolno jasnost vseh dogodkov energične sile; moderna tehnika je garancija, da se bodo vse razpoložljive naravne moči ekonomsko izrabile in obvarovale vsakega nepotrebnega razkosavanja. Moderna tehnika je fundament današnjega in prihodnjega življenja narodnega gospodarstva. — (Dalje.)

Naša socialna in narodna vzgoja.

I.

Čim jasneje se pred našimi očmi pokazujejo pozitivne oblike družabnega razvitka v socialistički smeri in vstajajo iz megle pred nami nove družabne tvorbe, ki jih rodi moderno socialističko gibanje, tem jasnejše je tudi naše spoznanje o potrebi izpopolnitvi naše socialne in nacionalne vzgoje. Vzgoja posameznika in ljudske mase sploh je za gibanje modernega socializma, ki neprestano in nujno spravlja na dan nove socialne pomanjkljivosti in nove družabne potrebe, silno važna. To veliko gibanje, temelječe na predrznemu načelu samopomoči delavskega sloja, je nujno razkrilo veliko družabno hibo v pomanjkljivi in zelo enostranski vzgoji ljudstva v kapitalistiški družabni organizaciji.

Ko je država, preurejena po načelih zmagovitega liberalizma, prevzela od cerkve tudi skrb za vzgojo svojih državljanov, se je poizkušala tudi v tem pogledu postaviti na precej široko demokratično podlago. Razširilo in izboljšalo se je ljudsko šolstvo, poduk se je posistemačil, sformuliziral in vsakomur se je odprla pot tudi na visoke šole. Visoka šola se je bolj in bolj približevala resničnemu življenju in vsakdanjim potrebam družabnega in državnega življenja. Lepo in moderno načelo, ki ga je liberalizem proglasil za svoje načelo, da se sme vsakdo izobraziti brez ozira na svoj stan in svoje premoženje, pa je našlo v liberalizmu svoj protitež. Liberalizem namreč ni le proglasil svobode posameznika, ampak jo je tudi obenem napravil odvisno od zasebnega premoženja. Tudi izobrazba posameznika je vsled tega postala odvisna od denarja. Tako je velika oblast zasebnega kapitala ubijala dosledno in neizprosno vsa druga lepa svobodomiselna načela, ki jih je postavil liberalizem na svetovni trg. Kapitalistiški način produkcije in njen nagli velikanski razvitek pa je vkljub temu dejstvu zahteval izobražene ljudi, ki so bili zmožni izvrševati dela, zahtevajoča ne le fizičnega, temveč tudi umstvenega napora. S tega stališča je liberalno-kapitalistiška država bila nujno primorana skrbeti intenzivneje za umstveno vzgojo svojih državljanov. Morala je skrbeti za naraščaj svojega številnega uradništva, za zadostno število svojih juristov, zdravnikov, tehnikov, upraviteljev itd. Za vzgojo priprostega ljudstva se država ni nikoli brigala z navdušenjem in z resnično skrbnostjo. Oprijemala se je

svojega ozkosrčnega načela, da zadosti svojim lastnim upravno-tehničnim potrebam.

Lahko se reče: Kolikor se je storilo za ljudsko vzgojo vobče v kapitalistiški družbi, se je storilo proti volji države ali pa vsaj v pričo njene popolne pasivnosti.

Kapitalizem, ki pozna samo gmotni dobiček, je uničil in razginal vse stare družabne in gospodarske organizacije. Novih organizacijskih oblik nam ni dal, ker je to nasprotovalo njegovemu temeljnemu načrtu o svobodi in prostosti kapitala. Kapital je zavladal, njemu je odslej služilo vse: ne le delavna moč proletarske množice, ne le ideologija posameznikov, ne le višje znanstvo učenjaka, temveč tudi verski instinkti ljudstva in predvsem tudi razširjena in po liberalnih načelih znatno poglobljena vzgoja proletarskega sloja. Brezobzirno se je palmil stari Bog s prestola in na njegovo mesto so položili mrtvo brezčutno klado, zlato tele: kapital.

V srednjem veku, ko je vodila in preskrbljevala vzgojo izključno le cerkev, je bilo drugače. Cerkev se je omejila na to, da je naučila ljudi čitati in pisati, včasih tudi malo računati. V ostalem pa je — sledeča svojim naukom — polagala važnost na to, da obrne pozornost notranjega duševnega življenja na posmrtnost. Za tedanje družabne in ekonomske razmere je zadoščalo, da so ljudje vsaj tuptatam znali nekoliko pisati, čitati in morda celo nekoliko računati. Višja znanost je bila omejena na zelo ozek prostorček. Kapitalistiškemu razvitku produkcije in na kapitalističnih načelih organizirani družbi taka vzgoja in tako omejena zmožnost izobraževanja ni več zadoščala. Vzgoja se je morala poglobiti in predvsem razširiti; vendar le v tolikšni meri, da je mogla s pridom in dobičkom služiti kapitalu. Prav vsled tega je postala vzgoja tudi tostranska. Vzgoja notranjega duševnega življenja, ki je bila za kapital brezkoristna in neporabna, se je zanemarila. Večja važnost se je polagala na znanje, ki je naravnost in brez ovinkov moglo biti porabno za napredek kapitalne akumulacije. Tako je bila kapitalistiška država prisiljena skrbeti za kapitalistiško nujno militaristiško vzgojo, za naraščaj svojih zdravnikov in juristov in tehnično upravnih uradnikov, ki jih je v svojem razvijajočem se upravnem ustroju neizogibno rabila. In nujno je sledila temu načelu tudi pretirana nacionalno-šovinistična vzgoja mladine. Kjer je država poleg tega v pravnem oziru temeljila na gnjusni »narodni hegemoniji« — tudi iznajdba kapitalistiške buržoazije — je vzgojo in izobrazbo ljudske množice omejila le na privilegirani narod. To je imelo svoj izvor v stremljenju,

dobiček in dobroto višje izobrazbe prihraniti članom privilegiranega naroda. Pri nas je imela na germanizaciji vsega javnega gospodarskega in administrativnega življenja največji interes kapitalistiško razvita in dozorela nemška meščanska buržoazija. V opravičbo svojih egoističnih in dobičkarskih dejanj je izumila »manj vredne narode«, ki niso zmožni višjega kulturnega razvitka.

Šele vsled izkoriščanja neukega ljudstva po kapitalistih nastalo družabno gibanje, temelječe na načelih socializma, je rodilo tudi svobodnejšo in pravičnejšo moderno misel o potrebi in nujnosti neomejene vzgoje brezpravne in zatirane ljudske množice.

II.

Moderni socializem je praktiško uveljavil misel o vsestranski, temeljiti vzgoji ljudstva. Ta vzgoja je nujni in neizogibni predpogoj za nadaljni praktiški razvitek socialističkega gibanja samega. Delavnim množicam, ki jim je dala na kapitalistiški osnovi temelječa država nezadostno in pomanjkljivo vzgojo in izobrazbo, ni mogel socializem dati ničesar drugega (tudi v tem pogledu ne), kot samopomočno misel. Naj listamo po zgodovini socialističkega gibanja kateregakoli naroda, vedno se nam prikazuje ena slika: V početku je bilo tako gibanje skoraj izključno izobraževalno gibanje zavedajočega se ljudstva. Šele pozneje se delavske množice spuščajo v resnejše spore s posameznimi kapitalisti, pri katerih navadno tvori sporni predmet kapitalistiška nadvrednost. Čim obilnejših in izdatnejših izobraževalnih sredstev se tako mlado gibanje poslužuje, tem globlje sega v ljudsko dušo in tem naglejše naraščajo razne gospodarsko-obrambne organizacije med ljudstvom. To naraščajoče gibanje, stremeče po vsestranski ljudski samoizobrazbi, polagajoče največjo važnost na vzgojo mase in posameznika v smislu socialističkega čustva in razumevanja, je največjega pomena za nadaljni razvitek kapitalistiške družbe. Zakaj socialistička misel delavne množice more samo takrat zmagati kapitalistiško izkoriščanje, ako je socialistička misel umstveno močnejša od kapitalistiške in med ljudstvom razumljena. In samo izobraženo ljudstvo jo more razumeti in v vsakdanjem življenju stvarno realizirati. Najnevarnejši sovražnik socializma in njegovih stremeljenj je demagogija in vzporedno z njo tekoče nepoznanje stvarne podlage socialističkega gibanja kot družabnega pojava sedanje moderne družbe.

Tako družabno gibanje, kakršnega predstavlja socializem, ne more poznati v splošnem izobraževalnem delu nobenih mej, nobene ozkosrčnosti in nobenih vezi. Temeljna smer je, da postane znanstvo pristopno celemu ljudstvu, da se med njim poglobi in da tako polagoma postane samoizobraževalni trud vsakdanja potreba posameznika. Kar je liberalizem površno započel, nadaljuje, gnan po razmerah, ki jih ustvarja kapitalistiška produkcija, socializem. S tega vidika je socialističsko gibanje eminentno kulturno gibanje. Ne da se zakriti, da je to mlado gibanje, to stremljenje po novi, širši kulturi, časih ozkosrčno, da vidi mnogokrat, dostikrat neopravičeno, v tem ali onem kulturnem pojavu zgolj kapitalistiško slepilo, buržoazno srako. Četudi ta nezaupljivost dostikrat ni opravičena, je pa razumljiva, zavedna socialističska misel je naperjena proti kapitalistiški družbi, proti njeni vidni predstavljenci, meščanski buržoaziji. Le ta ni za ljudsko izobrazbo storila nikoli nič resnega, ona je kot veren otrok moderne kapitalne akumulacije tudi kulturo, izobrazbo in celo etiko monopolizirala za sebe, za gospodujoče.

V deželah, kjer je kapitalistiški način produkcije prav zelo razvit, je poglobljena in razširjena ljudska izobrazba našla v družabnem ustroju čisto posebna pota. Kapitalisti in država so to med ljudstvom samim nastalo kulturo porabili v svojo korist. Zvišali so svoje zahteve po znanju, dobro vedoč, da je višje izobražena delavna moč več vredna in da se jim po vsakdanjih računih nadvrednost izvršenega dela le poviša. Pri vedno hujši konkurenci med imetniki izobraženejšee delavne moči se jim ni bati, da se vsled tega mezdne razmere znatnejše izpremenijo. Samo gospodarsko organizirana delavna moč množice more postati v tem oziru kapitalistom nevarna. Naraščajoča izobrazba in kultura med ljudstvom je dosegla, da so kapitalisti dostikrat prepustili tudi tisto delo, ki so ga doslej opravljali sami ali po svojih specialnih zaupnikih, navadnim mezdnikom. V mnogih strokah današnje produkcije je vsled temeljitejše splošne in strokovne izobrazbe delavstva, katero izobrazbo si je pridobilo v svojih lastnih bojnih organizacijah, prešlo celo vodstvo produkcije na mezdne nastavljenke. Dosedanji voditelji — kapitalisti — so se polenili in se ponižali za zgolj parasite, opušivnike. Ta sistem, temelječ na iznajdbi vrednostnih papirjev, akcijskih deležev itd. šele prav drastično kriči in govori o krivičnosti kapitalistiško organizirane družabne produkcije.

Na drugi strani pa je pomnožena in poglobljena ljudska kultura rodila več smisla za gospodarske obrambne organizacije,

ki imajo namen samopomočno skrbeti za boljši, višji gmotni blagostan proletarskega sloja. Samoizobraževalno delo socialističkega gibanja je ustvarilo ljudi, ki so zmožni voditi te mnogokrat zelo obsežne organizacije. Tako vodstvo, polno odgovornosti, ki je posamezni kapitalist ne pozna, zahteva vsestranskega in globokega znanja, ki ga utrjuje lepa zavest, da je bilo priborjeno iz lastne moči, lastnega napora in proti vsem težkočam meščanske družbe.

Ce je v srednjem veku bogastvo posameznikov rodilo tudi visoko duševno kulturo, potem moramo reči, da to pravilo danes ne velja. Moderni kapitalist nima smisla za umetnost in poezijo; on polaga važnost le na gmotne vrednote, na zbiranje finančnih sil. Socializem je ustvaril družabno gibanje, ki je najprej v družabno zanemarjenem človeku razvilo duševne moči, s pomočjo katerih si boljša z danimi bojnimi sredstvi svoj položaj. Ravno pri vzgoji posameznika ima socializem še velike naloge. On mora množico, ki instinktivno sledi njegovemu nauku, tudi etično pridobiti za sebe. Mora jo vzgojiti tudi čustveno in moralno. Ta višja kultura delavstva more postati kapitalizmu resnično nevarna. Človek je tudi po naturi pravično bitje. Kapitalistiško-državna vzgoja je to prvotno človekovo čustvo ne le zanemarila, temveč ga tudi sistematično ubijala. Umstveni temelj kapitalistiško-meščanske družbe, liberalizem, nima nobene vzgojne moči in sile. Preveč tostranski je. Svetovno gibanje socializma ima nalog to vzgojo bistveno izpremeniti, napraviti jo mora svobodnejšo, mora jo poglobiti, dati ji mora duševnejši smisel. To gibanje mora nuditi ljudstvu vsa izobraževalna sredstva, s katerimi je mogoče doseči višjo kulturo in mora polagati važnost naravnost na posameznikovo vzgojo.

Tudi pri socialni in narodni vzgoji je socializem principieln in bistveni nasprotnik meščansko-kapitalistiške družbe. Temeljni principi kapitalistiško-liberalne in socialističke vzgoje so si nesporno protivni.

III.

Pri malem narodu, kakršni smo Slovenci, kjer v nobenem oziru ne odločajo velekapitalistiški interesi svetovne konkurence, je dejanski stan tudi v nacionalnem pogledu čisto poseben. Lahko rečem, skromen je. Pri nas ni velikega, tistega velikega družabnega nasprotstva, kakršnega opazamo na priliko pri Italijanih, Nemcih, Francozih itd., dasi je dokazljivo, da kapitalizem z vsemi svojimi dobrimi in slabimi posledicami zmaguje tudi med nami.

In sicer v ravno tisti smeri, kakor povsod drugje, samo da v manjšem delokrogu. Tako mal in šibek narod, kakršen smo Slovenci, se v nacionalnem pogledu pod nobenimi razmerami in v nobenem oziru ne more naslanjati na posamezne skupine kapitalistov, kakor delajo to na priliko veliki in kapitalistiško močno razviti narodi, n. pr. Nemci. Kakor hitro se mali narod prepusti sebičnim in v nacionalnem pogledu brezvestnim posameznim kapitalističkim skupinam — je v nacionalnem pogledu izgubljen. Zato smelo trdim: Največja nevarnost za individualizem malega naroda je kapitalistiška družba s svojo partikularno poslovno obliko, s svojim privatno-pravnim značajem produkcije. Kapitalizem stremi po akumulaciji narodnega, ljudskega premoženja v rokah posameznih kapitalistov. Ti posamezni kapitalisti so nujen produkt naše kapitalistiško organizirane družbe; Zanje je kapital absoluten in narodnost je za kapitalizem pravtako podrejen ideološki moment, kakor n. pr. verstvo, vzgoja, duševna kultura. Resnično, poznamo nemški, francoski, angleški, laški, ruski itd. kapital. Ta kapital, četudi priznано mednarodno organiziran, ima narodnostno masko. Le-ta je časih potrebna in koristna pri medsebojni konkurenci. Slepi podrejene in izkoriščane mase, ima pravico sklicevati se na narodno vojsko in nudi najlepši povod nastopati v imenu celotnega ljudstva vselej, kadar gre za velike kapitalne dobičke. Mednarodni zunanji konflikti držav to jasno in neizprosno dokazujejo. Ali je čudno, da veliko meščanstvo glasno zahteva, da bodi minister zunanjih poslov izobražen in prebrisan veliki trgovec? Posamezne skupine velikih finančnikov in trgovcev nastopajo v narodnem imenu, skličujoč se na prosvetljeni nacionalizem. Tako vladajo državo in nalagajo v imenu narodnosti ljudstvu vedno silnejša bremena, ki se porabijo zato, da se ta »narodni kapital« — za katerim stoji navadno le nekaj skupin posameznih kapitalistov — med svetom dostojno reprezentira v militaristiškem in diplomatičnem sijaju.

Naš takozvani slovenski kapital je vpričo tega tako nežna cvetlica, omejena na tako neznamenit košček zemlje, da pri mednarodnih zaslužkih ne more prihajati v poštev. Naš »narodni« kapital je neizogibno vedno le brezbarven repek drugonarodnega kapitala, na katerega je navezan, sedaj na nemškega, sedaj zopet na laškega.

Naši dnevni politiški in gospodarski dogodki nam to vsak hip zelo drastično dokazujejo. Zato je največja napaka z našega nacionalnega stališča, ako prepuščamo mirnega srca takorekoč vso našo narodnost, vsa naša narodna dejanja in nehanja poli-

tiškim skupinam posameznih kapitalistov. Zakaj pri tem dejanskem stanu se narodna individualnost ljudstva sistematiško ubija na račun kapitalne akumulacije v prid posameznikom.

Hočemo biti narod, hočemo obdržati in vzdržati individualistiško — narodno posebnost, posebno kot jezikovna celota hočemo obveljati. Kapitalistiški razvitek družbe nas more pri tem stremljenju le ovirati in uničevati. Hočemo napredovati. Ali moremo mogočnost posameznih kapitalistov proglasiti tudi za nujen »narodni« napredek? Mali narod se ne more prepustiti ti samovoljnosti posameznikov; njegovo narodno vodstvo mora temeljiti v ljudstvu samem. Na vse svoje ude mora polagati važnost in pomen. Četudi je narod majhen in šibek, velike zaklade in veliko silo hrani v sebi. Vse te ljudske sile in silice je treba zdramiti, jih tudi v nacionalnem pogledu dvigniti in zaokrožiti v neko celoto. Tako je sanjal za Nemce že simpatični Fichte, ko je pred več ko sto leti govoril svoje »govore na nemški narod«.

Katero sredstvo naj porabljamo pri tem delu in stremljenju? Edino razširjena in posplošena kultura ljudstva more zmagati v nacionalnih bojih malega naroda. Ljudske, delavne mase se morajo zdramiti iz kulturnega mrtvila in socialne nezavednosti. Ta sistematična, politiška in gospodarska vzgoja, ki nareja maso zmožno bojevati se proti izkoriščanju, družabni invalidnosti in bedi, je socialna vzgoja posameznikov v socialističnem smislu, v kateri pa je tudi že zapopadena nacionalna vzgoja ljudstva, ki tvori narodno-individualistiško enoto.

Zbujeno delavsko ljudstvo, izšolano v mnogih političkih in gospodarskih bojih, zazre nova polja svojih dejanj. Koliko nacionalne moči leži za tem zastorjem! Lahko rečem: toliko narodne sile gnije brezbržno na tleh vsled dosedanje nezadostne vzgoje, vsled preozkega in preomejenega kroga našega ljudskega duševnega življenja, da bi bili kot narodna skupina zadostno za-varovani, ako bi jo ekonomsko pravilno porabili.

Izobraževalno delo med delavskim ljudstvom more roditi tudi resnično narodno vzgojo, ki je doslej še ne poznamo. Le višja kultura, široko razpletena med celotnim ljudstvom, more tudi v nacionalnem pogledu biti rešilna za mali narod, kakršnega predstavljamo Slovenci. Zavedni socialni boj malega naroda je obenem tudi narodni boj, zakaj i v socialnem i v nacionalnem pogledu je naš najnevarnejši in najbrezobzirnejši nasprotnik — veliki kapital.

Naš narodni program mora torej biti izključno socialni in kulturni program slovenskega delavskega ljudstva. Vse drugo,

posebno ono, kar smo dosedaj spoznali za slovenski narodni program, je le meglena bombastična fraza brez vsake realistiške podlage.

Ob tem velevažnem spoznanju nam je dano umeti veliki pomen, ki ga ima za nas vse moderni socializem — v družabnem in nacionalnem delu!

IV.

In kako se v narodnem pogledu pri nas vzgajajo ljudje? Nekaj tako pomanjkljivega je bila naša dosedanja narodna vzgoja — ako jo sploh smemo tako nazivati — da ji lahko ne le v socialnem, temveč še bolj v narodnem oziru pripišemo naše naj-silnejše poraze.

Šele v zadnjem času je tuptam prodrla socialistiška misel, da se mora preprosto delavno ljudstvo kulturno in gospodarsko dvigniti na višji nivo, da se mu morajo nuditi sredstva za samoizobrazbo, ki edina more privesti ljudstvo do realnejših uspehov. Toda kako je to brezslavno podrobno delo med nami klavrno, kako malo pozornosti se mu posveča. Ako izvzamemo mala izobraževalna društva delavskih in kmetških organizacij, nimamo v tem pogledu pokazati skoraj ničesar. Le površen pogled med naše mogočne narodne sosede zadostuje, da spoznamo, kako smo zaostali s kulturnim delom med ljudstvom in s kolikim pridom bi se lahko pri njih še učili s prav posebnim ozirom na to naše narodno in socialno načelo. Naša inteligenca, ki bi v prvi vrsti bila poklicana, da aktivno sodeluje pri tem nujnem narodnem in ljudskem delu, za tako udejstvovanje ne kaže prevelikega smisla, ni mrtva samo politiško, temveč tudi socialno.

Kako je v šolah? Po večini šol, kjer se uči slovenska mladina, vlada brutalni gemanizatorični sistem, ki ga vzdržuje od nemško-židovskega kapitala odvisna državna vlada. Po nekaterih srednjih šolah, ki so takozvana »slovenska posest« se mladina tudi nacionalno vzgaja. Kako? Brez vsake realistiške misli in na način, ki mora roditi najbrezmiselnejši nacionalni šovinizem. Ta umetno privzgojeni nacionalni šovinizem more v odločilnih trenutkih narodnega in socialnega življenja biti škodljivejši od najzagriženjšega protivnika. Vzgledov za to imamo v najnovejši politiški zgodovini dovolj. Ti dosednji neuspehi in vzgledi dokazujejo, da manjka naši nacionalni vzgoji temeljna podlaga. Široki in globoki kulturni smisel in kulturno pojmovanje, ki edino more ustvariti zavedni narodni ponos in narodno zavest. Ravno nacionalni šovinizem velikega dela slovenske inteligence ne more

roditi pri praktiško in realistiško mislečem slovenskem ljudstvu nobenih pozitivnih uspehov. Naše preprosto ljudstvo nima najmanjšega smisla za umetno gojena nacionalna sovraštva in samo višja duševna kultura ga more privedi do splošne in utrjene narodne zavednosti. Naš nacionalni šovinizem se ni nikoli bojeval za demokratične politiške pravice preprostega ljudstva, nikoli se ni potegoval za družabne pravice ljudstva proti kapitalistom in vse bogate izkušnje našega dosedanjega narodnega življenja uče, da je bil nacionalni šovinizem vedno le mehko orodje kapitalizma v boju z delavnim in še neukim ljudstvom. Šovinizem je bil vedno negativen s svojim izzivanjem in s svojimi frazami, ki jih nikjer in nikoli ni mogel udeležiti.

Tam, kjer temelji narodna in socialna vzgoja ljudstva in posameznika na široki in globoki kulturni podlagi, nacionalni šovinizem nima tal in je nemogoč.

Poznam več inteligentnih delavcev, ki so Slovenci po rojstvu in imenu. Ti ljudje so prejeli svojo politiško in socialno vzgojo od nemškega življa, čitajo nemške časopise, govore nemško in svojo deco vzgajajo nemško. V narodnem oziru so indiferentni ali pa celo nasprotni vsem našim nacionalnim stremljenjem. In naše dnevno časopisje piše o narodni mlačnosti, o narodnih renegatih, o nemškutarskem socializmu. Kako prazno zmerjanje je to! Poznam take ljudi in vem o njih, da tudi v gospodarskem oziru niso bolj odvisni od nemškonacionalnega kapitala, kakor je pri nas delavec v obče. Odkod ta pojav? Ti ljudje niso doma naši ničesar drugega kot brezdušni konservatizem in reakcionarstvo. Spoznali so, da besede o narodnem ponosu in narodni zavednosti in svobodi niso bile iskrene in čiste in zato so zajemali svojo vzgojo iz nemških in laških rok. In te roke so bile radodarne! Višja nemška in laška kultura ustvarja slovenske narodne renegate, v kolikor jih ne sproducira nemški in laški kapital s svojim mogočnim vplivom. Naša konzervativnost, naše reakcionarstvo, naša še ne razvita in ne poglobljena kultura nam tudi v narodnem pogledu odtuja čisto preproste, povprečne ljudi iz ljudstva. Resnično kulturno delo more dvigniti in ustvariti resnično narodno vzgojo, more dati posamezniku trden duševni fundament in širše obzorje.

Najboljše orožje naše narodne vzgoje, ki ima biti obenem tudi temeljita socialna vzgoja posameznika — je naša zgodovina. Iz zgodovine moremo zajemati vedno nove duševne hrane za našo narodno in socialno obrambo. In vendar, kako malo imamo priprave zgodovinske literature za ljudstvo in kako neznatno jo

upoštevamo. V tem pogledu imamo v novejšem času novo pridobitev: Profesorja dr. Lončarja »Knjižnico socialnih in političnih spisov«. Njegove brošure »Slovenci«, »Politično življenje Slovencev«, »Janez Bleiweis in njegova doba« so publikacije, ki so izborno sredstvo za višjo socialno in narodno vzgojo slovenskega ljudstva.

Le višja kultura in spoznanje naše socialne in narodne zgodovine more privedi do boljše in višje ljudske vzgoje in višje narodne kulture sploh.

Socializem nam more dati v vsem našem življenju boljšo bodočnost, nas more duševno učvrstiti, da postanemo zmožni uspešno voditi naše socialne in narodne boje v egoistiški kapitalistiški družbi. Funkcije modernega socializma so obenem funkcije našega narodnega in socialnega boja v današnji družbi.

INŽENIR DRAG. GUSTINČIČ:

Doneski k agrarnemu vprašanju na Kranjskem.

(Dalje.)

IV.

Hidrografija in klimatologija v službi kulturne tehnike.

Pedologija in kemija nas učita spoznavati kakovost in vrednost posameznih zemljin, le-te pa ne odločujejo še končno o vporabnosti kulturnih tal za nasade. Bistvena faktorja, ki odločilno vplivata na vrednost kulturnih tal, sta voda in podnebje. Ako nam je torej presojati o sposobnih kulturnih tal za določene nasade, moramo biti natančno poučeni o vodnih in podnebnih razmerah dotičnega ozemlja. Inženir kulturne tehnike si mora torej na vsakem ozemlju, ki ga hoče meliorirati, med prvimi vprašanji postaviti tudi važna vprašanja, kakšno vodo, koliko vode ima in kakšni podnebni odnošaji vladajo v dotičnem kraju.

Znanosti, na podlagi katerih si inženir odgovarja na ta vprašanja, sta hidrografija in klimatologija.

Hidrografija je pravzaprav del fizikalne geografije in se deli v dva dela; v hidrologijo in hidrometrijo.

Hidrologija je nauk o vodi sploh, t. j. o njeni sestavi, o njenih lastnostih, o njenem vplivu na druga telesa; uči nas, kje se

voda nahaja in kako se tvori. Kakor vidimo, so to vprašanja, ki jih more samo kemik točno reševati.

Hidrometrija ali vodomeritev si pa stavi nalogo, vodo, ki pade na zemljo, ki na njej stoji ali po nji teče, kolikor mogoče natančno kvantitativno določiti.

Za uspešno produkcijo rastlin je, kakor smo slišali, neobhodno potreben tako zvani »vlažni optimum« v tleh. Vsak vodni plus ali minus se pojavlja kot kvara na kulturnih tleh. V teh slučajih gre za to, da določimo vodne kvantitete v splošnem in izračunamo iz teh »vodni plus« ali »vodni minus«, kar izkušamo potem po možnosti izravnati.

Poznavanje vodnih kvantitet pa je tudi izven melioracij — rekel bi — z občegospodarskega stališča velike važnosti za nas. Ako hočemo napraviti n. pr. kak vodovod, je prvo principiuelno vprašanje po vodni kvantiteti. Za predelavanje poljedelskih surovin in surovin sploh rabimo silo. Najcenejša sila je vodna sila in ako hočemo vkoristiti vodno silo, moramo najpreje poznati vodni kvantum, ker sila = kvantum x strmec. Protočni profili novih mostov, jezov in zatvornic so odvisni tudi od protekajoče se vodne množine.

Za določevanje vodne kvantitete se poslužuje inženir najrazličnejših metod. Te metode so direktne ali pa matematične. Obe metodi zahtevata zelo pazljivega in vestnega opazovalca. Hidrometrija spada med najtežje inženirske vede in zahteva od strokovnjaka prav posebnih zmožnosti. — E. Mattern, znani nemški hidrotekt, se izraža o hidrometriji tako-le: »Das Sondergebiet der Hydrographie ist ein entlegenes Wissensgebiet, in das einzudringen tiefes und mühevollles Studium erfordert. Es sind oft Untersuchungen auszuführen mit einer grossen Zahl von veränderlichen, die die Verhältnisse auf den ersten Blick wenig klar erscheinen lassen. Die Gefahr zu Trugschlüssen liegt da nahe. Die Aufstellung eines übersichtlichen und verlässlichen Wasserwirtschaftsplanes ist nicht jedermans Sache.«^{*)}

Mattern je izpregovoril zlate besede v prosep vodnega gospodarstva in velja, da si jih vsaka dežela in vsaka korporacija, ki resno misli z vodnim gospodarstvom, zapiše visoko na svoj prapor. In kakor smo nasvetovali v prejšnjem odstavku te razprave, da naj si dežela Kranjska na vsak način in predvsem oskrbi pedologično kemijski laboratorij, ako hočemo uspešno vršiti talne melioracije, tako ji moramo tu s povdarkom nasvetovati, da si ustanovi poleg

^{*)} E. Mattern. Die Ausnutzung der Wasserkräfte. Leipzig. 1908. Stran 11.

tega ali morda celo v tem tudi hidrografični urad, ali da poveri vsaj vsa hidrometrična dela izključno samo enemu inženirju-hidravliku meteorologu.

Od hidrografičnih in meteorologičnih opazovanj in meritev zahtevamo zlasti eno in sicer, da tvorijo ta opazovanja ali meritve čim najdaljše nepretrgane vrste. Mislimo si n. pr. opazovanje kakkega studenca. Ta opazovanja so zlasti odvisna od množine padavine in zračnega tlaka. Pri opazovanju studenca gre predvsem za to, da doženemo minimalno pritočno množino. Ta se nam bo pojavila v najdaljši periodi suše ob največjem zračnem tlaku. Jasno je torej, da mora imeti inženir-hidravlik v vodni evidenci padavine in zračni tlak, ako hoče dobiti ugodni čas za opazovanja. Ena samo tako opazovanje pa ni nikoli absolutno zanesljivo; treba je torej opazovanja na istem studencu večkrat ponoviti. Toliko časa pa nima pri nas v naših delovnih razmerah nikoli noben inženir na razpolago, in odtod često prav znatni pogreški.

Kar pa velja za studence, velja za vsa druga hidravlična opazovanja, posebno pa še za opazovanja podtalnih voda, kjer se vsi zakoni znatno komplicirajo.

Opazovanje podtalnih voda in pomen tega opazovanja se vobče zelo podcenjuje, in treba je bilo moderne kulturne tehnike, da je pribila važnost tega dela. Na Češkem se ne izvrši sedaj nikaka uravnavna vodotoka več, ne da bi se preje temeljito preštudirale razmere podtalnih voda. Pred vsako vodotočno korekcijo se natančno opazujejo nivoji in odtočne smeri podtalnih voda, in le na ta način je mogoče dospeti do pravih tehničnih principov.

Taka opazovanja pa so tudi neobhodno potrebna z ozirom na privatnopravne spore, ki se ravno o priliki melioracij vedno v veliki meri pojavljajo. Naj sledi primer: S korekcijo vodotoka pade nivo podtalne vode. Inženir je previden in zniža ta nivo samo toliko, kolikor je neobhodno potrebno in v kolikor ni kulturem v kvar. Pojavi pa se privatni vdeleženec, ki ima v oddaljeni soseščini vodotoka svoje zemljišče, in trdi, da se je podtalna voda na njegovem zemljišču preveč znižala, vsled česar njegove kulture ne uspevajo več tako dobro, kakor so uspevale preje. V slučaju, da odgovarjajo njegove trditve istini, lahko zahteva odškodnino. Kako izpodbijati njegove navedbe? To je mogoče le tedaj, ako se je podtalna voda pred izvršitvijo opazovala in ako se opazuje tudi po izvršitvi.

V naši deželi pa ima opazovanje podtalnih voda še poseben pomen. Velik del Kranjske je zelo suhega značaja, t. j. oni del,

ki ga tvori v vodi raztopljeni apnenec. Studenci so redki, neznatni in malo zanesljivi. Dostikrat projektiramo dolge vodovode, ko bi se morda dalo kraje preskrbeti s podtalno vodo na enostavnejši in cenejši način. To je sicer samo domnevanje, vendar pa vsaj toliko časa opravičeno, dokler nimamo v rokah nasprotnih dokazov.

Glede raziskovanja podtalnih voda meni geolog Lorenz*), da bi jim moral zlasti državni geologični zavod posvečati več pozornosti in sicer v svojih detajlnih posnetkih in vpodabljanjih. Geolog-strokovnjak ima kajpada še jasnejši vpogled v zemeljsko konstrukcijo, nego inženir. On je celo mnenja, da bi se moralo za ta proučevanja vzgojiti na posebnih visokih šolah posebnega strokovnjaka. Na zgoraj citiranem mestu pravi doslovno: »To (raziskavanje) bi se v vsem načrtanem moglo in moralo izvršiti potom zavodov za vzgojevanje znamenitih hidrotektov, v zvezi z dotičnimi opazovanji, posnetki in vpodabljanji v delokrogu dotičnih strokovnih organov, z nameščevanjem ali vsaj favoriziranjem inženirjev kulturne tehnike, s preglednimi in temeljitimi vpodabljanji vodnih razmer večjih in manjših naravnih ozemelj.«

Opozoriti pa moramo tu še na neko važno poglavje hidrografičnega vprašanja. Pri nas se posveča dosti premalo pozornosti t. zv. vodnemu katastru. Pri vsakem okrajnem glavarstvu se ima voditi na podlagi §§ 77 in 78 dež. v. zakona vodni kataster, vodna knjiga, t. j. zbirati se imajo vse listine, ki vsebujejo vodne pravice vodnih opravičencev, in načrti vodnih naprav. Vodne pravice so (ali imajo vsaj biti!) vedno zelo ostro očrtane pravice. Vsakemu vodnemu opravičencu se natančno predpiše, do ktere višočine sme vodo vsporiti, koliko HP (konjskih sil) sme zase vkoristiti in koliko sl. (sekundnih litrov) vode sme odvesti iz glavnega recipienta. To je za umno vodno gospodarstvo neobhodno potrebno — ponovim še enkrat: **n e o b h o d n o p o t r e b n o!** Vsaka večja izprememba na vodnomotorni napravi, kakor n. pr. prenovljenje vodnih koles, zamenitev vodnega kolesa s turbino itd. je vezana na oblastveno dovoljenje. Pri nas se na vse to nič ne pazi. Eno kolo na mlinu več ali manj — kdo se za to briga — no, vodna koncesija se podeli, pa je. Kaj zato, če se s tako malo napravo zapre možnost poljedelske melioracije za vso lepo zgornjo dolino, kdo se za to meni! In naravno: za to

*) Pojasnila svojemu prijatelju Peyrerju za njegovo delo: „Österr. Wasserecht“ III. izdaja. Str. 785.

je treba bistrega pogleda strokovnjaka in načrtanega program-nega dela s strani dotične deželne uprave.

Toda končno mi kdo poreče: »Priatelj, obrt in industrijo je treba tudi podpirati!«

Dobro! Toda poljedelec je tudi obrtnik in veleposestnik je časih industrialec par excellence, in zakaj podpirati druge na stroške teh, ki so ob vodi, za katero gre, ki so avtohtoni, mi ni jasno. Poljedelstvo in druge obrti je treba spraviti kraju primerno v lepo soglasje. Podpirati konkurenčno drugo proti drugemu bi bilo negospodarsko. Gospodarsko soglasje med obrtni in pravilno razdelitev vode in vodnih sil pa nam je mogoče doseči samo na podlagi temeljitih vodnih in gospodarskih študij ter ustvarjenja jasnih pregledov, o čemur hočemo pozneje obširneje razpravljati.

V Bosni in Hercegovini imajo hidrografski oddelek v kulturnotehničnem uradu in ta vodi deželni vodni kataster. Nobena vodna pravica se ne podeli brez vednosti tega urada. Pomen te vreditve bomo pri nas spoznali šele tedaj, ko bomo začeli resno izvrševati melioracijska dela.

Tudi Češka je imela v začetku svojih melioracijskih del svoj lastni hidrografsko-meteorološki urad v dež. kulturnem svetu in šele, ko je bil urejen in češkim razmeram prilagoden, se je po-državil.

Mi črpamo sedaj hidrometrične podatke iz poročil državnega centralnega hidrografičnega urada, ali pa iz hidrografičnega urada tukajšnje deželne vlade. Tem uradom in njihovemu delu moramo očitati sledeče napake:

1. meteorološke in hidrografične postaje so preredke in zato so
2. podatki, ki prihajajo iz teh uradov samo splošno pregledni in ne odgovarjajo potrebam kulturne tehnike;
3. opazovalci so često nezanesljivi, podatke registrirajo dostikrat ljudje, ki nimajo niti najprimitivnejše naobrazbe in ne vedo niti oddaleč presojudati pomen svojega dela;
4. kontrola od strani državnih uradov je premajhna;
5. podatki se publicirajo prepočasi (publikacije zaostajajo za tri leta).

Voda je poljedelstvu to, kar človeku kri. Brez vode poljedelstvu ni življenja, ni prospeha, ni napredka v njem. Umno vodno gospodarstvo je prva podlaga umnemu poljedelstvu. Umno vodno gospodarstvo pa je le tedaj mogoče, ako imamo zbrane

vse številične in grafične podatke o vseh vodah cele dežele. Takih podatkov ne more oskrbeti posameznik, ampak to je delo redno delujočega urada. Kreiranje takega urada bi pomenilo za naše poljedelsko gospodarstvo velik korak naprej in tega fundamentalnega elementa ne smemo pustiti izpred oči.

V.

Delovna smer kulturnotehničnega urada.

Ustvariti si jasen program, jasen pregled tega, kar človek hoče izvršiti, je edino pravi pričetek vsakega dela. Od točnosti in preglednosti koncepcije programa zavisi ves uspeh dela, in čim važnejše je delo, tem večjo pozornost moramo posvečati delovnemu programu. Pričeti s kulturno tehničnimi deli pa pomenja pri nas: pomagati na noge najvažnejši panogi našega blagovnega proizvodjanja.

Na kulturnotehnična dela moramo pred vsem gledati s popolnoma drugega stališča, nego na občeutilitarna zgradbena dela. Zgradbe cest in mostov n. pr. so gotovo zelo velikega pomena za deželo, toda o pomnoževanju narodnega bogastva — vsaj o direktnem pomnoževanju — ne more biti tu vselej govora. Možni so celo slučaji, kjer pomenja taka naprava deficit v narodnem gospodarstvu. Za številično določitev rentabilnosti cest in mostov nam skoro vedno nedostaja trdne podlage in je skoro vedno neizvedljiva.

Vse drugače je z melioracijami poljedelskih tal. Tu dvignemo rodovitnost. Vem, koliko mi donša zemljišče pred melioracijo, in lahko določim vrednost pridelkov po melioraciji. Diferenca je dobiček. Ta nastopi po umno izvršenih melioracijah vselej. Kulturno tehnična dela mi torej direktno pomnožujejo narodno bogastvo. Delo se tu izplača lahko iz večje produkcije (navadno že v dveh, treh letih), česar ne moremo nikoli pričakovati od javnoutilitarnih zgradb.

Kakor vidimo, so investicije za talne melioracije vedno plodonosno naložen kapital in eminentno privatnega značaja. Zato pa bi moralo biti tudi subvencioniranje takih naprav nekoliko drugače urejeno, nego subvencioniranje javnih zgradb. Uprava je že izpolnila svojo dolžnost, ako je oskrbela privatnikom duševne sile, ki si jih privatnik ne more vedno sam oskrbeti, ako jim je preskrbela cenen kapital za izvršitev ter dala izvršiti prve poizkuse in vzglede, da s tem pouči in animira zasebnike. (Konec).

Marx in Tyrš.

(Konec.)

Temu strahopetnemu univerzalizmu, čegar glavni in najbolj poklicani, (ker najplitvejši) zastopnik je naše malomeščanstvo, je najbolj nasproten duševni individualizem, svoboda duha. Svoboden, vsestransko razvit duh v takem telesu, tak človek je vzor naši mladini, združujoči se v Sokolstvu. Tak človek in pol nam manjka, zato smo narod majhen in reven, narod malomeščanskega univerzalizma, strahopetnega, neodločnega in veteranskega. Res, da ima človek v sebi neznano moč moraličnih čutov. A za vso to silo in moč nimamo nikakega smotra, za katerega bi silo porabili. Vsi naši višji cilji so uničeni, vsi ideali razrušeni. Pesimizem razkrojuje našo mladino. Človeka in pol si moramo sedaj še le ustvariti. Zgubili smo vsak polet, odtod ta globoka razoranost in nerodovitost naše dobe, zadnjega desetletja. Vse pri nas kaže le v dekadenco. Svojčas je politika navduševala pesnike; koga naj navduši današnja slovenska politika? Ta pesnik se razjoče: »Oj domovina, kdor te ljubi zdaj, ljubiti mora s črnim gnjevom v duši« ..., oni nam zalučijo v obraz obtožnico, hujšo ko Ciceronov govor in Verrem: »Domovina, ti si kakor vlačuga; kdor te vidi, se razjoče«.

Le k uživanju nas navaja vzgoja, literatura, splošni nazori. In kaj pravi na to misel Sokolska, ki zahteva sočasno s telesno tudi globoko нравno vzgojo?

Že čut dostojnosti nam prepoveduje, da bi bili samo hedonisti, da bi samo uživali, ne da bi za to dali tudi kako protivrednost. Prostaški temeljni nazor »Uživajmo in se razveseljujmo« ne velja za nas. Za Sokolstvo velja geslo: »Delajmo, in potem še le uživajmo«. Zlomiti moramo vso dosedanjo vzgojo, dosedanjo moralo, svoje nazore, zlomiti vso preteklost. Svojo moralično silo moramo še le sami v sebi najti in jo osredotočiti k enemu samemu smotru. »Počasi in dosledno, brez preskakovanja, se moramo izpopolnjevati; a ne vsak do vrhunca; to je le za najmočnejše; pač pa bodi vsak orodje in most za brata. Zato proč z enakostjo v intelektu, proč z univerzalizmom, — individualizirajmo se! Potrebna pa je v to relativna socialna enakost«. (Nietzsche). »Dosedanja morala je le nekak presplošen okvir, ki naj vzdrži celokupnost človeštva v prvotnem štadiju. V tem nismo prav nič na

boljšem, ko n. pr. stari Izraelci, Feničani ali kdorkoli. Za onega, ki je preslab, da bi razumel človeka in pol, je ta morala z vsemi svojimi lažmi potrebna, mladino pa, dokler še ni od te morale izmozgana, muči in tišči, in to moralo, to kako hočemo zadaviti in ustvariti mesto nje človeka in pol, ki te morale ne rabi, in komu je vest edini zakon«. Da to dosežemo, se je treba podvreči nepretrgani, vztrajni, podrobni samovzgoji. To velja za mladino, za delavstvo, za inteligenco, za vsakogar. Nova era naj se začne za nas vse, vrednost človeka, individija naj odločuje. »Koliko moči je v meni, stremljenj, načrtov, koliko sposobnosti vzeti in darovati«, to naj se vpraša. V tej tekmi posameznikov naj vsak napne svoje duševne in telesne sile. Naš narod še rabi poetov, učenjakov, modroslovcev, umetnikov, učiteljev, pa rabi tudi delavcev, rabi vsakogar, kdor je nraven, kdor neumorno dela. Rasa, ki proizvaja telesno krepke in npravne, trdne, odločne in značajne sinove in hčere, — ta rasa se približuje telesno in duševno temu revolucionarskemu idealu. To je drugi del revolucionarne Sokolske ideje, ki zahteva od Sokola največ, kar se more zahtevati od človeka: Ta heroizem podrobnega dela in neprestane samovzgoje je težji, ko heroizem Herkulov, ali Tamerlanov ali Napoleonov, ker ni heroizem častihlepja, ampak je tih in neznan, a dokaj težji, ker nalaga dokaj težje nalogo, biti heros sam pred seboj.

»Ustvariti hočemo novo bitje, novega človeka, takorekoč vsi zaploditi to bitje, zato moramo drug drugega spoštovati« (Nietzsche). Najti moramo sredstva, ustvariti nov tip človeka: Polpolnost, zrelost, zdravje, mišična moč, močatost in ljubezen. Kakor umetniki moramo doživeti vsak dan, ne se »moriti« v vsakdajnosti življenja. Nobenega prehitovanja, nobene nervoznosti, nestrpnosti; telesno in duševno se hočemo izpopolniti, zato treba močatosti in zmernosti. Ne smemo vezati duha na slabo telo, z duhom obnem moramo napeti telo, mišice. Sokolstvo hoče uresničiti zahteve duha reformatorjev: Premaguj samega sebe, delaj, uči. Predno si vojvoda, moraš znati sam delati. Kaj je mladina družega, ali kaj bi morala biti družega, ko skupina delavcev? Sokolstvo čaka delo: Osredotočiti v sebi ves napredek, povzdigniti samo sebe in s tem ves narod k samostojnosti in samozavesti, osvoboditi ga iz duševne revščine. Ker rabi naš narod še toliko veliko, modroslovcev, poetov, učenjakov, ker rabi napredek razredov in socialno svobodo, zato stremi tudi po enakosti, po socialni enakosti; bistvo te enakosti je demokracija, v koji se enačijo individiji, npravni in krepki, ki nam jih daje Sokolska vzgoja. Z

nravnim in živlenskim preporodom je kavzalno tesno zvezan socialni: Z naraščanjem socialne svobode raste individualna; človeštvo, ki zavrača delo kot aristokratski sport, ustvarja v demokraciji velika dela, kakor od mravelj; združna preuredba človeške družbe je mogoča le v demokraciji in le tedaj, če se socializmu posreči na poti k svojemu smotru potrebni socialni organizaciji mas pridružiti drugo, sočasno sredstvo: nravno silo naroda, nravno silo posameznika, temelječo na njega osebni moči in na samovzgoji. Ideja Sokolstva vodi iz telovadnice v nravno življenje, v podrobno demokratično delo; ideja Sokolstva je v svojem praktičnem izvrševanju reformna, po svojem smotru revolucijska; ona je kulturna teorija socializma, kakor je »Kapital« itd. njega ekonomska teorija. Marx in Tyrš se na tej poti snideta. In v kako poetični harmoniji, tako poetični in idealni vključ možni izvršitvi, če je dovolj dobre volje na obeh straneh.

Pride morda zgodovinski materialist in trdi, da nrvnost itd. je le odsev notranjih, našemu očesu skritih prevratov v ekonomskem življenju. Kako kratkovidna, kako mrtva filozofija! Splošno kulturno, nravno, politično in družabno življenje ni »odsev« materialnosti, ampak je le oblika ekonomskega življenja in njega neobhoden, nerazdeljen, integrirajoč del. Ekonomsko, miselno, nravno, politično in družabno življenje so le tisočere pester oblike enoistega časa in enoiste sočasne človeške družbe.

Imamo še eno navidezno nasprotje. Temeljni, nerazdelni, integrirajoč del sokolske ideje slove: Narodnost. Socializem pa je mednarodni. — In vendar tudi tu ni nobenega resničnega nasprotja. Za državnopravni, razredni nacionalizem francoskih boulangistov, »pravih ruskih ljudi«, nemških hakatistov in Madjarskih patriotov, istovetujočih s pojmom »nation« pojem države, — se mi pač ne moremo ogrevati. Narodnostni imperializem nam je manj, ko narodnjaštvo, narodnostni imperializem je degeneracija prave narodne zavesti. V tem smislu nam pa postane narod nekaj drugega, postane svet, kulturni in socialni pojem, pojem kulturne in socialne skupnosti (ne pa enotnosti!), in ker pojmuje narodnost tako, ne moremo soglašati s stavkom »Komunističnega manifesta«: »Delavec nima domovine, nihče mu ne more vzeti, česar nima«. Ta smer podpira narodnostni imperializem, ubija narodno individualnost slabjših narodov. Druga, resnično narodna smer pa hoče vse narode rešiti izpod nacionalističnega

pritiska; nastopa s tem, da budi narodno zavest, da hoče narod politično in gospodarsko utrditi, ga povesti v boj proti tlačitelju; ta smer, dasi pri vsakem narodu posebej avtonomistična, je vendar univerzalna, s principom, dati vsakemu narodu svoje, ustvariti in utrditi mu ravnopravnost v demokraciji; ta smer je torej univerzalna, — mednarodna. In vendar je narodna, Sokolska. Nikogar noče napadati, osvojevati tuj teritorij iz kapitalističnih motivov, itd., le brani se, utrja pozicije, jemlje že osvojeno zemljo nazaj, izpodriva tuji kapitalizem — z domačim kapitalizmom? Napáčno! Izpodriva ga s kolektivnim gospodarstvom, zgrajenim na principu demokracije, in obenem skrbi za politični izraz te demokracije in avtonomije, za federativen preustroj.

Mednarodnost je v tem smislu okvir vseobčega napredovanja v kulturi in korektiv perversnega, imperialističnega nacionalizma. Pravi, kulturni, etični in praktični nacionalizem pa je del realističnega internacionalizma. Zato je ali bi moral biti ideal »Zedinjene Slovenije« ideal vseh onih, ki pravilno in realno razumevajo idejo socializma; samo da zahtevajo tudi resnega dela za ustvaritev »Zedinjene Slovenije«, demokratičnega, socialnega, političnega in kulturnega podrobnega dela; in zopet se tu snidejo z onimi, ki izvršujejo idejo Tyrševo. Smer našega razvoja je danes dvojna: Demokratično-socialna in narodno-avtonomistična. Svoj značaj daje temu razvoju ljubezen, ideja, — mnogonaroden in obenem breznaroden stvor je nonsens, — in cilj te ideje je: Demokracija, samouprava kot sredstva na potu k popolni preuredbi družbe. Narodni ideali so sami sebi smoter, so pa istočasno najvažnejše in najuspešnejše sredstvo k socialističnemu smotru in narodnostna avtonomija je ona edina oblika, v koji je uresničenje socialističnega ideala mogoča; pot k avtonomiji je obenem pot k socialističnemu smotru, ker je pot k njega predpogojem.

Imamo v mednarodnem socializmu nemški, italijanski, francoski, angleški itd. narodni tip socializma. Slovanskega tipa nimamo; slovenska socialna demokracija je dosedaj bila le avstrijska (glej dosedanje mednarodne kongrese), hrvaška ogrska; češka si je znala ustvariti svoj izrazit tip, velja pa zato za »separatistično«, dasi je le dosledna in avtonomistično-federativna. Ali ni v interesu slovanskih socialistov samih, ustvariti tip slovanskega socializma? Mednarodnega in zato slovenskega? In ali ni to najprej mogoče s tem, da se spoji plemenito Sokolstvo s plemenito-realno mednarodnostjo? Bodimo moderni, na mesto dogem naj že vendar enkrat stopi živo in realno delo. To ne bo le

v korist Sokolstvu, ampak v večjo korist socializmu in obenem modernemu političnemu in gospodarskemu napredku Slovencev.

Teoretski ne najdem nobenega nasprotja med socialistično in med Sokolsko idejo. Marx in Tyrš sta oba revolucionarna, oba vzbujata demokracijo, pobijata krivični imperializem in zahtevata avtonomijo; v tem se torej podpirata; Marx in za njim socialisti se opirajo na gospodarsko preuredbo družbe, zahtevajo socialno demokracijo; Tyrš vzgaja k nramnosti, toleranci, poštenosti. V tem se izpopolnjujeta. — Poglejmo še, kako je mogoč stik v praksi.

Socialist je mednaroden, zato hoče svojemu narodu priporiti enakopravnost, zato je demokrat, zato realen politik; zato mora (bi moral!) biti načeloma avtonomist in federalist; v medsebojnem občevarju odkrit, pošten, delaven, vstrajen, rodoljuben. »Morem biti dober Nemec, izvrsten Slovan, navdušen Italijan, obenem pa neizprosni mednarodni socialist« (Pernerstorfer).

Moderno misleč naprednjak — meščan je naroden, in zato hoče priporiti svojemu narodu enakopravnost, zato mora biti demokrat, zato realni politik, zato mora biti avtonomist in federalist; Masaryk ga navaja na pot poštenosti, odkritosti, delavnosti, vstrajnosti.

Sokol združuje v sebi, neglede na politično in razredno pripadništvo člana iste zahteve po enakopravnosti, po realnosti, po vstrajnosti, delavnosti, poštenosti, rodoljubju. V Sokolski telovadnici morejo si brez političnega nasprotja, brez zahrbtnosti in v medsebojni toleranci podati roke pristaši vseh moderno mislečih in resnično narodnih ali resnično mednarodnih, kar je eno, demokratskih strank, vse veže brez razlike bratski »Ti«: Budiž každý v našem středu vítán, ctě a vážen, kdo jest Čechem« (Tyrš). Sokolsko bratstvo izbrisuje politična in razredna nasprotja v imenu narodne solidarnosti v najplemenitejšem pomenu besede: »Jestit' našim cílem nejen tělesné, nýbrž i mravní vychování a ušlechtění národa a musíme proto vše, co by ohrožovalo toto tělesné, ale zároveň i mravní ušlechtění, tedy onu mravní vyspělost rázně a ve všech případech potírat« Nasproti dnevnim vprašanjem zavzema torej Sokolstvo sledeče stališče: Vsakemu je docela svobodno, boriti se za svoj prospeh, tako vsaki osebi, stranki, razredu; napredek posameznika kakor tudi razreda je napredek narodov. V Sokolskih vrstah vlada Sokolsko bratstvo, med delavcem in doktorjem, med pomočnikom in bogatašem; v telovadnici in v Sokolski družbi izginajo družabne razlike, vsi smo enakopravni v telovadnici

in izven nje (l. 1906 je češko Sokolstvo manifestiralo za splošno, enako in tajno volilno pravico). Zato pa, ker smo za splošno medsebojno enakost, izključujemo iz svoje srede vse one, ki zagovarjajo stanovske, razredne ali kake druge privilegije, predprave; hočemo skrajni demokratizem v narodnem delu, v vzajemni udanosti in ljubezni. Vsled tega tudi nimamo nobenega stika s političnimi ali stanovskimi telovadnimi združenji.

Marx, Masaryk in Tyrš ovladujejo v enaki meri miselno obzorje moderno mislečega Čeha in Slovenca; bodi socialist, bodi realist, proletarec ali moderno misleč meščan, v Sokolstvu najdeta oba najlepši realni izraz svojega dela in najboljši pomoček svojim ciljem.

Drugo vprašanje je, ali se vse to v praksi pripoznava. To poglavje pa ni prav nič veselo, — bilo bi veselo zrcalo onih malomestnih razmer in nazorov, ki so enako neprijetna ovira modernemu meščanstvu, kakor socialistom, in kakor Sokolstvu; bila bi to žalostna jeremijada o raznih pregrehah, ki jih imajo na vesti razni »vodilni krogi«. Vendar o tem ob drugi priliki. Idealna harmonija idej Marxa, Masaryka in Tyrša ostane vkljub neumevanju njih idej enako lepa in enako nujna za vsak resničen napredek v kulturi.

I. KOPAČ:

Strokovna organizacija železničarjev na Slovenskem.

Alle Räder stehen still, wenn dein starker Arm es will. Pod tem motom je pričelo leta 1891. na Dunaju izhajati strokovno glasilo »Der Eisenbahner«, ki je bilo last v istem letu ustanovljene železničarske organizacije.

Kdo bi mogel popisati veselje, ki je zaigralo v srcih od dela izmučenih železničarjev, ko so izvedeli to novico! Železničar, ki je bil do tedaj najbolj izkoriščen in zaničevan proletarec, ni sam sebi verjel, da se tudi njemu bliža dan rešitve. Saj je bil navajen ubogati in molčati tedaj, ko je še nosil vojaško suknjo, katero je sicer zamenjal z železničarsko obleko, ali brezpravnost je ostala. Klic »v združitvi je moč« je zadonel po celi Avstriji, in na hip se je čutil železničar svobodnejšega, pa je začel, četudi še zelo bojazljivo, reklamirati svoje pravice.

Ta glas po združitvi je imel odmev tudi med Slovenci. Že leta 1893. se je ustanovila krajna skupina centralnega društva v

Trstu, Nabrežini in v Ljubljani. Centralna organizacija je naraščala prav naglo. Leta 1897. je štelo društvo že 27.000 članov. Ta hip nastane stavka Švicarskih železničarjev in se konča s kolosalnimi uspehi.

Navdušenje med Avstrijskimi železničarji je vsled tega dogodka vzkipelo. Meščansko časopisje, ki je prejelo subvencijo od železniških uprav, je pričelo sistematično gonjo proti železničarski organizaciji. Posledica te gonje ni izostala. Nazadnjaška Badenijska vlada s tedanjim železniškim ministrom generalom Guttenbergom je izkoristila javno mnenje in brez vzrokov razpustila železničarsko organizacijo. Kako so tekali komisariji okoli, da poiščejo razlogov za utemeljitev vladne naredbe! V parlamentu se je bila huda bitka zaradi razpusta organizacije. Sodrug dr. Ellenbogen je z znano zgovornostjo ožigosal vladno početje: nastal je za vlado jako kritičen položaj. Tu pa je slovenski poslanec dr. Krek vladi priskočil na pomoč. Naslikal je vruga na steno: Železničarska organizacija je državi nevarna, ker bi železničarji v slučaju vojske ustavili delo. Vlada je imela torej prav, da je razpustila organizacijo, ki je protiavstrijska. Večina se je pridružila naziranjju poslanca dr. Kreka, izvoljenega v peti kuriji. To glasovanje je vplivalo tudi na državno sodišče — priziv zoper razpust je bil zavrnjen.

Toda če je kratkovidna vlada mislila, da je z razpustom železničarske organizacije ubila železničarsko gibanje, se je zelo zmotila. Železničarji so se oklenili svojih strokovnih glasil »Der Eisenbahner« in »Železnični Zrizenec«. Namesto priznane javne železničarske organizacije — je nastopila tajna železničarska organizacija, ki sicer ni bila toliko številna, pa bolj zanesljiva.

Leta 1899. je vlada dovolila novo društvo z naslovom »Splošno pravovarstveno in strokovno društvo za Avstrijo«. Organizacija je vedno bolj naraščala in že leta 1905. je morala vlada po 5 dni trajajočem pasivnem odporu nele priznati organizacijo, marveč dati uslužbencem dalekosežnih koncesij. Celokupna vlada se je zavezala, da bo dane koncesije izvršila najdalje v 3 letih. In predlog posl. Ellenbogna in tov., stavljen v državni zbornici spomladi leta 1908., po katerem dobi železniški minister svoto 20 milijonov kron v svrhu izvršitve leta 1905. danih obljub, ni bil demagogičen, kakor so zatrjevali klerikalci, marveč je bil le zahteval potrebnega kapitala za izvršitev koncesij. Da je bil predlog odklonjen, je čitateljem znano.

Vlado je pekla vest, in ker je imela močno organizacijo te stroke pred očmi in je bila uverjena, da železničarji prelomitve vladne obljube ne bodo trpeli, je predložila zbornici predlog 8.3 milijonov kron v svrhu izboljšanja gmotnega položaja železničarjev. Predlog je bil soglasno sprejet; železničarji so pa soglasno protestirali proti premajhni vsoti, s katero se ne more izboljšanje v smislu danih vladnih obljub izvršiti. Organizacija je v svrhu dogovora sklicala državno konferenco na Dunaj, kjer se je posrečilo preprečiti boj, katerega je vlada s svojim kršenjem danih obljub malodane izzvala.

Sklenilo se je po večdnevem posvetovanju, izvoliti eksekutivni odbor, ki ima nalogo z vlado pričeti pogajanja glede zvišanja denarne svote, določene za železničarje.

Pogajanja so se pričela. Ali vsled močno razvitega avstrijskega birokratizma — so trajala 14 dni, dokler se ni pogajalcem posrečilo priboriti poleg že dovoljenih 8.3 milijonov še 5.7 milijonov kron; s to svoto se je dalo vsaj približno izvršiti dane koncesije. Zvišale so se začetne plače slug, ki so do tedaj znašale 700 K, na 900 K; pa tudi končne plače so bile izdatno zvišane. Pomikalne dobe iz nižjega v višji plačilni razred so se skrčile od 5 na 2 in 3 leta.

Železniško delavstvo je bilo do leta 1905. popolnoma brezpravno, ker niso nikjer bile pismeno zajamčene njegove pravice. Južni železničarji, kateri so bili vedno razmeroma najbolj organizirani, so imeli že dalje časa nekako delavsko zastopstvo, takomenovane delavske zaupnike. Ta institucija se je tudi povsod tam zelo dobro obnesla, kjer so bili na mestu ti delavski zastopniki.

Pri poslednjem gibanju je bila določena svota 3 milijonov kron za izboljšanje delavskih plač in 1 milijon kron za regulacijo začetne ozir. temeljne plače in nastopnega pomikanja v višje plačilne razrede, takozvane avtomatike. Pa kaj pomeni svota 3 milijonov kron razdeljena na 85 tisoč železniških delavcev? Kdo naj bi kontroliral, če se je določeni znesek tudi pravično razdelil?

Uvedle so se pri državni železnici lokalne in centralne perzonalne komisije za stalno nameščeno osebje, za delavce pa direkcijski in centralni delavski odbori. Zastopniki teh institucij imajo nalogo seznaniti železniško ministerstvo in ravnateljstva z razmerami, v katerih se nahaja osebje, ter stavljati iniciativne predloge.

Sedaj se je pričela tekma med zastopniki — kdo bode več iniciativnih predlogov stavil in kateri izmed stavljenih predlogov

bodo dalekosežnejši za prizadeto uslužbenstvo. Na stotine predlogov počiva v arhivih državnih železnic.

Leta 1907. se je pričel boj na privatnih železnicah. Glavne zahteve so bile: zenačenje službenega in plačilnega razmerja z državno železnico. Edina južna železnica je koncedirala kopo zahtev brez boja; pri vseh drugih privatnih železnicah so morali uslužbenci šele z bojem prisiliti uprave do koncesij. Vse železniške uprave so morale sprejeti v pogodbo klavzulo, ki se glasi: »Kadarkoli bode uprava državnih železnic svojim uslužbencem povišala plačo ali upeljala katerekoli doklade, bodejo sledile uprave privatnih železnic«. In ko so se leta 1908 za uslužbence državnih železnic zvišale začetne in končne plače, znižala čakalna doba iz nižjih v višje plačilne razrede, so morale uprave privatnih železnic slediti vzgledu državnih železnic. Zenačenje različnih razmer, ki so vladale pri raznih železnicah, se je docela izvršilo. Pri raznih upravah še obstojajo malenkostne brezpomembne razlike.

Leta 1907. se je ustanovilo tajništvo za južne pokrajine. Njegov delokrog obsega 37 krajnih skupin, ki se raztezajo od Hercegovinske granice Zelenike pa do Ptuja. To tajništvo izdaja 2 krat mesečno izhajajoče strokovno glasilo »Železničar«, katerega dobivajo brezplačno člani slovenske narodnosti. Strokovna društvena glasila so: »Der Eisenbahner« za Nemce; »Železnični zriženec« za Čehe »Kolejarz« za Poljake s priložo za Rusine.

Moč društva: Društvo šteje 57.850 članov in je imelo v zadnjih 2 letih dohodkov:

leta 1909	484.096'42;
leta 1910 pa	471.494'54;
Izdatkov je bilo l. 1909	454.235'82;
» » » » 1910	468.426'29;
» za pravovarstvo 1910	84.194'86;
Krajne skupine za pravovarstvo 1910	1.784'45;
Podpore 1910	59.334'02;
Agitacija	31.018'62;
Za izpopolnjevanje knjižnic 1910	8.893'92;

Organizacija poseduje 49.236 knjig v skupni vrednosti 734.000 K.

Vseh uslužbencev pri raznih privatnih in državnih železnicah je približno 300.000.

Zadružni pregled.

„Križa v slovenskem zadružništvu.“ Pod tem naslovom je izšla v Celju v samozaložbi avtorja Miloša Stiblerja mala brošurica, ki razpravlja 1) o vzrokih krize v zadružništvu na Slovenskem; 2) o napakah v poslovanju naših zadrug; 3) o poslovanju denarnih central; 4) o reviziji; 5) o nalogah bodočnosti; 6) o organizacijskih nasvetih; 7) o dosedanjih sanacijskih delih. Stibler, ki je tajnik Zadružne zveze v Celju, pravi uvo- doma, da je njegova želja, „da se lotijo vsi merodajni činitelji sanacijskega dela v bolnem našem zadružništvu... Bolno zadružništvo nas slabi, zdravo zadružništvo pa nas bo krepilo“. Vzroki krize so pa dvojni: neposredni in posredni. Med neposrednimi so: slabe letine, polomi, hujskanje — med posrednimi: izrabljanje zadružništva v strankarsko-politične namene. Napake v poslovanju zadrug so: 1) premalo lastnega in vse preveč tujega premoženja [delniški kapital bank je neodpovedljiv in je velik; najneugodnejše razmerje pri bankah je 1:4; pri zadrugah (posojilnicah) pa je malo deležev, veliko pa vlog, razmerja 1:60, 1:70, 1:80 niso prav nič nenavadnega]; 2) izposojila v preveliki meri; 3) posojevanje na negotova tla ter zelo neekonomično ravnanje glede vknjiženih dolgov, posojilne dobe in odplačevanje dolgov, 4) napačna ureditev odpovednih rokov; 5) premajhna centralizacija. Poslovanje denarnih central je pomanjkljivo, kajti „popolnoma je bil zavožen doslej način poslovanja; posojuje se do brezmejnosti, daje se članicam posojila kot večne kredite.“ Glede revizije pravi Stibler (str. 15): „Priznajmo si odkrito, da velika večina slovenskih zadružnih revizorjev ne zna tega, kar se tukaj od njih zahteva.“ Namreč: presoditi v zadrugah, ali je njih ustroj tak, da morejo vsem

zahtevam ustrezati, in — pregledati knjigovodstvo, računski zaključek in administracijo. Naloge bodočnosti so po Stiblerju: blažiti v zadrugarstvu nasprotja, izvirajoča iz strankarsko političnih stremljenj. Odtod tudi Stiblerjevi organizacijski nasveti: med zvezami teritorialna odelitev delokrogov, pri volitvah v vodstva proporcionalen način ter delitev dela v centralah. Tu sem spadata: samostojna zadružna denarna centrala in centrala za blagovni promet. Med sanacijskimi deli omenja Stibler sestanek odposlancev jugoslovanskih zadrug dne 9. svečana t. l. na Dunaju ter znane sklepe kranjskega dež. zbora in odbora, vsled kojih se je na Kranjskem ustanovil deželni zadružni urad, Zadružna Zveza v Ljubljani proglasila za edino od deželne uprave odobreno zadružno organizacijo na Kranjskem in — se Vseučiliški zaklad odstopil „Zadružni Zvezi“ kot brezobrestno posojilo na nedoločen čas.

Miloš Stibler je s tem svojim delcem posegal res v predmet, ki zasluži prav temeljitega razpravljanja. Ne da bi se strinjal z vsemi zaključki, vendar smatram delce za poučno in tudi dobro. Bodočnost bo seveda tudi Stiblerja poučila, da „krop ni voda“ in da se ne da gospodarski razvoj nobenega naroda po pobožnih željah voditi, ampak da je odvisen od razmer, ki vladajo na vseh poljih. Glavno vprašanje tudi v zadružništvu je: Komu naj služijo zadruge? Splošnemu blagru? Posameznim strankam? Posameznim osebam? Pa o tem drugič.

Zveza slovenskih zadrug v Ljubljani je izdala svoje letno poročilo za l. 1910. Kratko je, pove pa dovolj, ko pravi sledeče: „Radi neugodnih razmer na denarnem trgu in s temi združenega zvišanja obrestne mere Zveza ni mogla kriti vseh stroškov, vsled česar se je izkazal po odpisu rezervnega

zaklada primanjklaj po K 19.695-47, kateri se je pa vsled soglasnega sklepa občnega zbora s sorazmernimi prispevki na deleže pokrtil in se vsled tega sklepa tudi bilanca v tem zmislu izravnala." Račun izgube in dobička pove, da je Zveza plačala na obrestih za vloge 284.928 kron 42 vin., prejela pa — 264.808 kron 66 vin. Čuda ni, da je bilo v pokritje potreba storiti gori navedeno. Računski zaključek Zveze slov. zadrug je klasičen dokument „krize“...

Zadružna Zveza v Celju je vršila svoje letno zborovanje 18. majnika v Celju. Bilanca izkazuje 2.729 kron 40 vin. dobička.

Zadružna zveza v Ljubljani je zborovala 19. junija. Dr. Krek je v svojem nagovoru, glede denarnega poslovanja, navel sledeče:

1. Dcnarna sporavnava med posameznimi kreditnimi zadrugami se mora strogo centralizirati. Drugeče ni pregleda, ni kontrole, in utegnili bi se zgoditi, da bi prišla še marsikaka posojilnica tje kakor „Glavna“.

2. Zveza mora pri sedanjem stanju vlog imeti vedno najmanj 2 milijona kron na razpolago; denarja mora biti vedno zadosti likvidnega, da se morejo tudi v slučajih krize nemoteno izplačevati vloge.

3. vsaka večja kreditna zadru-ga mora imeti vsaj 20 % svojih vlog razpoložljivo naloženih. Po dobrih časih pridejo lahko tudi kritični in takrat gorje ji, če ni pripravljen.

4. Nikakor in pod nobenim pogojem se ne sme trpeti, da bi pri kaki posojilnici vse imel v rokah en človek ali dva. Poslovati se mora tako, da je zabranjena vsaka nepoštenost in da je odstranjen tudi celo tudi vsak sum nepoštenosti.

5. V sodni dvorani se je pokazalo, da sede včasih celo v večjih zavodih ljudje, ki nič ne vedo in se za nič ne brigajo. Če ni na razpolago ljudi, ki bi bili zmožni zadrugo voditi, potem je boljše

takoj likvidirati. Boljša je likvidacija, kakor da bi se pojavila še kedaj kaka „Glavna“ v drugi obliki. Tu bo treba postopati brez pardona, kajti časi so resni.

Če imajo kje uradnike, ne smejo ti biti odvisni od načelnika, ampak od načelstva.

Pri dovoljevanju posojil se je dogajalo, da so tudi kmečke posojilnice rajfajznovke dajale visoke kredite. To je zelo nevarno. Zato naj bi se določilo, da načelstvo samo brez dovoljenja nadzorstva ne sme dovoljevati posojil preko gotove meje.

Nevarnost obstoji tudi v tem, da bi rajfajznovke denar svojih vlagateljev zabijale v nepremičnine. Če se že kje misli, da bi bilo dobro zgraditi kako stavbo, naj se vedno dobi dovoljenje občnega zbora. Pred vsem spadajo sem „domovi“, zadružni, društveni, ali kakor se že imenujejo. S stavbo „doma“ ne sme nikdar priti v zadrego posojilnica sama. Denar v rajfajznovkah mora biti mobilni in mora služiti gospodarskemu napredku ljudstva, za zgradbe domov je treba dobiti druga sredstva.

Nemške delavske zadrugе so zborovala od 19. do 21. junija t. l. v Lipskem pod predsedstvom Radestocka iz Draždan. Sočasno je bila urejena zadružna razstava, kjer so vzbujale posebno pozornost ekspozicije hamburške velenakupne družbe, ki je v l. 1910. imela 88.669.949 mark blagovnega prometa.

Britanski zadružni kongres za l. 1910 je zboroval o binkošti v Bradfordu ob prisotnosti 1.200 delegatov. Predsednik George Thorpe je povdarjal, da je bilo koncem l. 1910 v britanskih zadrugah 2.585.293 oseb združenih. Promet se zrcali v 111.582.779 funtih šterlingov.

Anton Kristan.

Strokovni pregled.

VII. mednarodni kongres zastopnikov strokovnih organizacij je zboroval od 10. do 12. avgusta v Budimpešti. Prisostvovalo je 26 delegatov iz 18 držav, ki so zastopali nekaj nad 6 milijonov strokovno organiziranih delavcev. Za Slovane zelo zanimljiv in značilen pojav je bil boj med bolgarskimi zastopniki „ozkosrčnih“ in „širokosrčnih“ organizacij. „Širokosrčni“ so bili doslej zastopani na mednarodnem kongresu, „ozkosrčni“ pa ne; zato so prosili za vsprejem ter za izključitev „širokosrčnih“, koji da niso pravi socialisti in so maloštevilni. Kongres je sklenil, izključiti še „širokosrčne“ iz mednarodnega kongresa in tajništva ter jim svetovati, naj se doma med seboj pobotajo ter pridejo enotni na drugi kongres, kjer bodo enotne z veseljem sprejeli.

Državna strokovna komisija je izdala za leto 1910. svoje letno poročilo. Dohodkov so imele njene strokovne organizacije v tem letu 20.303.000 kron. Za potovalno, brezposelno in ono za slučaj potrebe izdano podporo se izkazuje znesek 2.013.000 kron. Stavke so veljale 902.000 kron. Čisti prebitek l. 1910. se zrcali v svoti 580.000 K. Finančno moč organizacij kažejo polne blagajne, v katerih je 11.377.344 kron gotovine. V državni strokovni komisiji je bilo združeno 54 osrednjih zvez in 24 krajevnih društev. Zveze so imele 4193 skupin (podružnic). Na Dunaju je v l. 1910 prirastlo 13.724 članov. Na sploh pa 14.520 članov, dasi je 29.211 čeških članov prestopilo v čekoslovansko strokovno komisijo.

Strokovno združenje češkoslovansko je v l. 1910 znatno izraslo. Do konca 1910 je 34 organizacij podalo poročila, ki povedo, da je v njih po 1072 podružnicah organiziranih 44.667 članov (med temi je 2.537 žena). Dohodki teh 34 organizacij so znašali 957.938 kron. Izplačalo se je: za potovalno podporo 19.476 kron, za

brezposelno 149.045 kron, za bolniško 136.188 kron, za onemoglostno 58.686 kron, za pogrebno 17.519 kron, za slučaje resne potrebe 87.944 kron.

Za izobrazbo se je porabilo 473.182 kron. Gotovine je bilo konec l. 1910. v blagajni 911.021 kron.

Osredna komisija strokovnih organizacij krščanskih je izdala tudi poročilo za l. 1910. Pravi, da ima 28 zvez, ki štejejo skupno 46.553 organiziranih. Najmočnejša da je zveza predilničarjev, ki šteje 10.027 članov. V teh številkah so všteti le nemški in poljski člani. Celotno število vseh avstrijskih krščanskih organiziranih delavcev in delavk — trdi poročilo — znaša 82.432. Največ da jih je na Moravskem, namreč 16.530 čeških in 3.166 nemških. Na Dunaju jih je le 12.411. Vsi dohodki kršč. organizacij znašajo 483.771. Imetje da je približno enako.

Bosna in Hercegovina. 9. julija se je vršil v Sarajevu zbor strokovnih organizacij Bosne in Hercegovine ob udeležbi 142 delegatov, ki so zastopali 6269 organiziranih. Najmočnejša je organizacija železničarjev, ki šteje 1171 članov.

Vzorna strokovna organizacija. Iz letnega poročila zveze tiskarjev za l. 1910 posnemamo to-le: Zveza sestoji iz 15 deželnih samostojnih društev, ki so imela konec 1910 — 14.982 članov. Vseh izučenih delavcev tiskarske stroke v Avstriji pa je 15.025, tako da je le 493 oseb, ki niso organizirane, to je 3·19% je neorganiziranih, 96·81% pa je organiziranih! Neorganizirani so tisti, ki jih je organizacija izključila, ali pa so se sami vsled svojega protitarifnega ravnanja postavili izven vrst organizacije. Dohodkov so imela društva 1.290.559 kron 06 vin. izdatkov pa 1.224.917 kron 86 vin., prebitek 65.641 kron 20 vin. Med izdatki znašajo samo podpore 828.815 kron 02 vin., ki se razdele: na bolniško

282.394 kron 80 vin., na brezposelno 151.184 kron, na potovalno 46.401 kron 60 vin., na invalidno 223.331 kron, na pogrebno 50.074 kron 28 vin., na sirotinsko 48.804 kron in na ono za slučaj resne potrebe 21.934 kron 34 vin. Imetje vseh 15 društev znaša 2.509.208 kron 46 vin.; v to svoto pa ni vračunjena vrednost knjižnic in inventarja posameznih društev. V društvenih knjižnicah je 45.905 zvezkov lepih in vrednih knjig. Časopisi izhajajo štirje (nemško, češko, poljsko in italijansko) v skupni nakladi ene številke 17.640 komadov. — Poročilo za l. 1910 je zanimljivo tudi zategadelj, ker prinaša pregled vseh organizacij od početka sem. Vsega denarnega prometa od početka je: 41.228.242 kron.

Anton Kristan.

Literarni.

Slovenci. Načrt slovenske socialne zgodovine. Podaja dr. Dragotin Lončar, III. zvezek knjižnice političnih in socialnih spisov. Cena 1 K. — Dr. Lončar ustvarja Slovincem politično literaturo, ki je bila do njegovega prihoda majhna in boječa. Njegova znamenita spisa „Politično življenje Slovencev“ in „dr. Janez Bleiweis in njegova doba“ sta znana. „Slovenci“ so kratka socialna zgodovina Slovencev. Pri-poveduje nam o naselitvi Slovencev na našem sedanjem ozemlju, o razmerju Slovencev do Obrov, o prvih poizkusih pokristjanjevanja med Slovenci, o nemški kolonizaciji med Slovenci, o fevdalnem uničevanju Slovencev, o nemški osvojitvi slovenske zemlje, o graščinskem gospodstvu, turških napadih, verski reformaciji med Slovenci, kmetskih uporih, našem narodnem preporodu in o najnovejšem kulturnem razvitku slovenskega ljudstva. Vse to obširno gradivo obdeluje dr. Lončar na tesnem prostoru zelo pregledno in — kakor je njegova navada — zelo sistematično. Nje-

govo pripovedovanje je poljudno, lahko in vendar gleda iz vsake strani resen, marljiv znanstvenik, trudeč se biti vedno objektivni, vedno in neumorno iskajoč zgolj resnico. Knjiga „Slovenci“ je pravo, neskaljeno zrcalo vsega slovenskega dejanja in nehanja od nekdaj do danes.

Kakšno veliko in težko delo je započel Lončar! Čim bolj kulturno in gospodarsko napredujemo, tem nujnejša postaja potreba resne, znanstveno utemeljene politične literature. Lončar se je lotil težavnega dela, ustvariti nam sistematično zamišljeno politično in socialno literaturo. Tista velika črta, na kateri sloni „Politično življenje Slovencev“ in tisto široko obzorje ki ga spoznavamo v njegovem „dr. Janezu Bleiweisu“ — odseva tudi iz njegovega novega spisa, iz „Slo-
vencev“.

Po čemer se ta spis še posebej odlikuje, je preglednost gradiva, umljiva, mirno tekoča beseda, preprosto in premišljeno razlaganje, brez težkega balasta in neprijetnega zaletavanja.

Dr. Lončar je naš prvi sistematični zgodovinar, ki neutrudljivo dela, zbira gradivo in ga nam podaja v lepi, opiljeni, zaokroženi obliki. Čujemo, da se zopet pripravlja na novo delo, da nam poda Fr. Levstika, tega pozabljenega, a za Prešernom brez dvoma najbolj kulturnega slovenskega človeka. Nele za slovenske zgodovinarje, za vsakega po kulturi in izobrazbi stremečega človeka so postali spisi dr. Lončarja neohodna potreba. In vsak slovenski izobraženec jih mora poznati, ne samo poznati, tudi prečitati in preštudirati jih mora, ako hoče poznati našo politično in socialno življenje.

In vendar! Kakšno nerazumevanje je še med nami za take spise. Ne rečem preveč, ako trdim, da so tega kriva tudi slovenska založništva, ki se takih spisov boje kot vrag križa. Slovenski politični ali socialni zgodovinar navadno ne ve, kam bi s svojimi rokopisi. Pri za-

ložništvih ne najde umevanja, in naše dnevno časopisje marljivo skrbi za to, da tudi čitajoča publika nima preveč zanimanja za te vrste spisov, ki so menda za kulturni napredek in ljudsko izobrazbo vsaj tolikšnega pomena, kakor razne druge knjige, s katerimi se preplavlja skromni slovenski književni trg.

O tej trpki poti slovenskega pisatelja političnih in socialnih stvari bi morda vedel dr. Lončar povedati razne zanimivosti.

Knjižico „Slovenci“ vsem, ki te vrstice čitajo, najtopleje priporočam.

Abditus.

„Dělnické hnutí v Rakousku a v Čechách.“

Zvezek I. in II. dela „Stručný nástin vývoje moderního socialismu.“ Spisal dr. Edvard Beneš. — Izšlo je zanimljivo delo, ki bo vsakomur, ki hoče študirati delavsko gibanje v Avstriji, dober pripomoček. V prvem zvezku je narisana jedrnatost razvoj nemške in češko-slovanske soc. dem. stranke, programni razvoj, razmerje obeh strank med seboj ter njuna moč in pomen za Avstrijo. V drugem zvezku obravnava avtor o strokovnem gibanju, o narodnostnem sporu v avstrijski soc. demokraciji. Podaja tudi precej pregledno sliko delavskega gibanja poljskega, jugoslovanskega, rusinskega in italijanskega v Avstriji. Pod poglavjem: „Delavsko gibanje jugoslovansko“ razpravlja dr. Beneš: hajnfeldski zbor in Slovenci, razmere slovenske, strankarski zbor 1896 in ustanovitev jugoslovanske soc. dem. stranke, II, III, IV, V in VI strankarski zbor, moč jugosl. soc. dem. stranke, jugoslovanska narodnostna konferenca l. 1909 v Ljubljani, stališče slovenskega socializma. Ne bi bilo preveč, če bi to poglavje prinesli „Naši Zapiski“ v slovenskem prevodu. Avtor tudi „Naše Zapiske“ večkrat omenja, so mu najvažnejša revija

za slovensko delavsko soc. dem. stranko, ki jo priporoča tistim, ki se hočejo o slovenskih razmerah poučiti. — Delo dr. Beneša stane le 2 K 80 vin. Naroča se pri založbi Forejtek a Beneš, Brandys n. L., Češko. A. K—n.

Kulturni.

Donesek k vprašanju naše narodne obrambe.

Naša obrambna družba sv. Cirila in Metoda ima direktno nalogo poseči tja, kjer drugi pozabijo na svojo dolžnost. Z ustanovljenjem šol v obmejnih krajih ne rešuje le naših otrok potujčenja, marveč jim donaša tudi kulturo v edino pravi in uspešni obliki, v maternem jeziku. Pa ne le v obmejnih krajih, povsod, kjer nedostaja učilnic, tam je široko torišče njenega dela.

Imajoč take pojme o družbini nalogi, je umljivo, da zasledujemo vsak njen korak, skrbno prevdarjajoč, dali je njenim namenom v hasen ali škodo. In videč, da se mnogokrat zavozi na popolnoma stranska pota, se čutimo dolžne, zaklicati „stoj!“ ter opozoriti na kažipot, ne da bi nas pri tem kaj motilo staro slovensko, že od pamti-veka se ponavljajoče pravilo, da nas razkriče za izdajalce in družbine ter narodne sovražnike. Je pač taka na svetu: če komu pokažeš pego na nosu, ti zakriči, da ga zmerjaš in mu strežeš po življenju. In če naši uradni rodoljubi ne bi bili taki, bi pač ne bi bili rodoljubi. In ako nas mladih stari ne bi označevali dan za dnem za nepridiprave, bi mi pač ne bili mladi. Zakaj ta je skrivnost vseh skrivnosti: starina čepi in ždi, mladini pa se hoče gibanja, življenja, vzorov in bojev. Njen bistveni del pa je nezadovoljnost s starim in zahteva po novem, boljšem.

V družbi sv. Cirila in Metoda je marsikaj gnilega; treba je temeljite reforme et in capite et in membris.

V prvem pogledu je že skrajni čas, da dobe odločilen vpliv mladi nesebični može s širokim obzorjem ter trdnimi kulturnimi stremljenji mesto starih penzionistov, ki jih več nikjer drugod ne marajo, in mladih sebičnežev, ki smatrajo družbo samo za prijavno torišče, kjer si poizkušajo ustvarjati kariero. Sedaj, ko je postala družba miljonarka, se ne sme strašiti nobenih izdatkov, da res pritegne nase najboljše moči, kar jih je razstresenih med narodom.

V drugem pogledu pa je treba popolne reorganizacije vsega obrambnega dela. Organizacija sicer nazadnje še lahko ostane, toda prožeti jo mora ves drug duh. Do zdaj so podružnice pobirale prispevke, prirejale kake veselice in pošiljale denar centrali. Da bi se bile podružnice — razen par izjem — brigale za šolstvo svojega območja, tega jim ni bilo mar. Vzemimo en zgled, na katerem sem najjasneje opazil to dejstvo. Na Savi in Jesenicah na Gorenjskem obstojajo 3 podružnice, ki skupaj pošljejo na leto par sto kron v Ljubljano. To pa ni še nobeni na misel prišlo, da bi se lotila jeseniškega šolskega vprašanja, ki je svoj čas vzbujalo precej šuma in ki je danes naravnost v škandaloznem štadiju. Slovenska šola na Jesenicah je taka, da bi jo morala oblast zapreti. Zato je pa nemška na Savi popolnoma nova, zidana po najmodernejših higienskih predpisih. In ta nam požira nemalo najnadarjenejših fantov in deklic; manj nadarjeni se namreč odklanjajo. In vse tri podružnice skupaj še kljub svojemu dolgoletnemu obstanku niso prišle tako daleč, da bi dognale, koliko slovenskih otrok zahaja v nemško šolo. O kakšni drugi pomoči, ugodni rešitvi že tako dolgo se pletoče jeseniške šolske krize, ni seveda ne duha ne sluha, kakor da jih to ne bi brigalo. Centrala je pač priredila pred dvema letoma na Jesenicah svojo glavno skupščino, kjer so si gospodje rodoljubi malo kadili in se pokazali v narodnjaški pozi, da

bi pa kdo vprašal, kako je s šolo in otroki — čemu izgubljati čas!

Podobnih slučajev je še drugod dovolj. Pa čemu rekriminacije, ko družba sv. Cirila in Metoda po 26letnem obstanku še niti tako daleč ni premagala otroških bolezni, da bi vsaj odborniki in odbornice njenih podružnic pošiljali svojo deco v slovenske šole. Znan mi je ne samo en tak slučaj. Rodoljubna poza, ker je moda taka, to je vse, drugače pa brez duha, brez jasnosti. Kdo bi pa v takih razmerah tudi kaj drugega pričakoval!

Zadnjič sem pisal o dunajski akademski podružnici ter rekel, da naj bi dijaštvo v prvi vrsti začelo misliti na svoj lastni obupni položaj ter prepustilo že itak na konju se nahajajočo družbo sv. Cirila in Metoda drugim. Zato mi „slovenski rodoljub“ grozi v zadnjem „Slovenskem Braniku“ št. 9 pod zaglavjem „Zoper družbo sv. C. i. M.“. Izjavljam da vstrajam do pičice pri tem, kar sem pisal, če tudi me stari rodoljub dene v rubriko „Naši narodni nasprotniki.“ Sicer se mi pa s človekom, ki namenoma izpušča bistvene stavke mojega dopisa in navaja samo to, kar njemu prav hodi za napad, ne zdi posebno častno polemizirati.

Dr. Mirko Černič.

Politični.

Odkar smo pisali zadnji pregled, se je na političnem pozorišču v Avstriji marsikaj izpremenilo. Ali pa te izpremembe pomenjajo kaj principielnega — ali naj bo Gautschev nastop le zamena osebe, dočim sistem in režim ostaneta v doseďanji smeri, o tem je težavno povedati kaj gotovega. In vendar se je Bienerthov odstop izvršil že pred meseci!

Nedvomno je le, da težišče avstrijske politike ni na Slovenskem, niti na celnem jugu monarhije ne. Z aneksijo Bosne in Hercegovine je bila prišla taka misel, da se bo usoda monarhije in narodov, združenih pod njenim okriljem, odlo-

čevala na jugu. Toda — kakor je prišla, tako je zopet odletela ta misel. Razven alpskih Nemcev se v Avstriji živ krst ne ukvarja več z Jugoslovani, in še ti se le zaraditega, ker jim gospodarska nujnost narekava, da se interesirajo za svoje sosede. Zanimljivo je za odnošaje z našimi sosedi dejstvo, da se na italijanski strani razmeroma prav malo brigajo za naš razvoj, bodisi gospodarski ali kulturni; le v političnem oziru je časih malo krega. Za koga je to slabo, za koga je ugodno znamenje?

Pa kako naj bi bilo težišče avstrijske politike na jugu, ki je vendar socialno zanemarjen, ekonomsko zaostal in kulturno skozi in skozi reakcionaren? Politika se more centralizirati le ondi, kjer je kaj življenja: ali ga je na jugu kaj? Politika se more osredotočevati le ondi, kjer je kaj moči, gospodarske in prosvetne, kjer je kapital in kjer so mase: kaj imamo od tega na jugu?

Izkratka, ves jugoslovanski svet v sedanjem štadiju avstrijske politike ne vzbuja in ne more vzbujati toliko interesa, nego maročansko vprašanje. Zato se je tudi dr. Šušteršič poslovil od jugoslovanske politike in se lotil maročanske. Tako smo Slovenci srečno posegli v internacionalno, svetovno politiko po zaslugi Šušteršičevi, ki se boji, kakor vsak politik, ki ima osebne aspiracije, najbolj ene stvari: da se ne govori o njem; zato smo se ga tudi tu spomnili...

Glavna stvar, okoli katere se v Avstriji vse suče, je sedaj zopet poizkus, da se doseže sprava med Čehi in Nemci. Značilno je, da hočejo dognati to spravo samo v kraljestvu češkem; za Čeha in Nemce, ki živijo po drugih teritorijih, sprava ne bo veljala. Ali ne tiči že v tem poglavitni in prvi vzrok, zakaj se toliko ovir grmadi pred to spravo in zakaj ne bi sprava, tudi ako se doseže, imela in ne bi mogla imeti uspeha? Na tak način je bilo mogoče sklepati spravo med narodi le v času najstrožjega absolutizma

in najzakrknenejše omejenosti. Dasi smo se od teh časov že davno ločili, vidimo, da se odločilni politični faktorji v Avstriji še vedno nahajajo v njih. To je inkongruenca, ki pravzaprav povzroča te zmede v avstrijski politiki. Če bi se posledice tega nesoglasja maščevale le nad onimi, ki si še sedaj ne morejo predstavljati, da živimo v času vseobče demokratizacije človeškega življenja in stremljenja. naj bi že bilo; toda čemu naj jih čutijo neprijetno tudi narodi?

Sprava na Češkem torej, ako se res skrupca, ne bo nobena sprava češkega in nemškega naroda, marveč kvečjemu se bosta sporazumeli buržoaziji obeh narodnosti, kako si razdelita službe in mesta, ki so dobro plačana in se oddajajo v kraljestvu češkem. Kaj bo pa imelo ljudstvo od take sprave? Tisto ljudstvo, ki je pravzaprav narod? Buržoazija bo potemtakem nasičena — spor se bo pa nadaljeval...

Mogoče, da misli novi češki namestnik Thun, bivši ministerski predsednik, gordijski voz razrešiti na svoj poseben način. Žurnalistika, kolikor je je vladi vdane pri raznih narodnostih, je dala tako razumeti, dasi Thun sam ni dal še ničesar spoznati o svojih načrtih. Doslej je govoril le o svojih posebnih pooblaščenjih. Če bi pa na celi stvari ne bilo zgrešeno nič, nego da se sprava pogajanja vodijo od fevdalstva, katerega načelnik je Thun, bi bila že ta napaka tako velika, da spravi onemogoči vsak resničen uspeh,

Sumljivo je, da se sprava na Češkem forcira s takšno silo ravno sedaj, ko je zavladata v Avstriji tolikšna draginja. Ne mislimo tega dejstva, da je v Avstriji malemu in srednjemu človeku in delavcu obstanek takorekoč onemogočen vsled groznega podraženja vsakdanjih živil, dokazovati s številkami: nosili bi vodo v Savo. Toda svoje odkritosrčno začudenje moramo izraziti, da si vlada upa toliko časa zavladevati rešitev te zadeve in da so ljudstva v Avstriji

tako potrpežljiva! Saj nočemo trditi, da vlada more draginjo odpraviti do korena, ali da more draginji prepovedati vstop v Avstrijo, kakor ga je svoj čas hotel minister prepovedati socializmu: „Bei Bodenbach hört die soziale Frage auf!“ Ampak olajša se lahko to silno pomanjkanje, ki je prišlo nad narode zadnji dve leti. Kaj naj pomenja škoda, ki jo imajo veleagrarci od tega, če se meje odpro za živila in živino, — proti koristi, ki bi jo od tega uživali milijoni ljudstva! Kakšno korist imata mali in srednji kmet od tega, če so meje zaprte napram vsem državam, ki bi mogle upoštevati k nam živil in živine? Ali mari nimata tudi ona dva očitne škode? Ali mari ne napravljata bilance v svojem gospodarstvu, katera jima pokaže veliko izgubo ravno vsled zaprtih mej?

Dobro vemo, da ljudstvo — kmečko in delavsko — že prehudo čuti na lastnem telesu bič, ki mu ga spletajo njega katoliški voditelji, ki se v interesu veleagrarca in veleposestnika potezajo za naraščanje draginje. Ko bo mera polna, bo izbruhnila na dan! Takrat se bodo katoliški voditelji kesali, toda, hvala bogu, prepozno bo...

Dr. D.

Polemika.

I.

„Kulturni boj? Prav poučna in zanimiva je bila v „Naših Zapiskih“ (I. VII. 1, 2, 4, 7) serija člankov, ki so jih napisali pod tem poglavjem razni slovenski publicisti. Uredništvu „Naših Zapiskov“, ki je s priznanja vredno toleranco odprlo svoje predale tej diskusiji, je le čestitati na tem izmenjavanju misli, kakršno je med Slovenci tako redko, zlasti radi našega visoko razvitega intelektualnega filistrstva, ki vidi stranko in nič drugega. Diskusijo je začel Abditus. Njegova izvajanja so bila za socialiste prav čudna, bila so brez vsake kulturne

podlage, brez vsega umevanja socializma kot kulturne sile. Knaflič ni imel težke naloge v diskusiji, pa briliral je v polemiki s svojo izrazito vervo. Anton Kristan se je držal predvsem Rennerjevih izvajanj. Iz te diskusije gotovo ni izšel Abditus kot zmagovalec. Obžalujemo samo, da nam znanstveni značaj „Vede“ ne dopušča, da bi se bavili z izvajanjem, ki so v prvi vrsti publicistična. Zdi se nam samo čudno, da se nihče izmed debaterjev ni doteknil perečega, za Slovence naravnost eksistenčnega vprašanja: „Kulturni boj in eksistenčni pogoji slovenskega naroda.“

To notico smo ponatisnili iz „Vede“ (I. 304.), kjer stoji pod naslovom „Publicistika“ na koncu rubrike „Država in družba“.

Uredništvo „N. Z.“ je pravzaprav hvaležno notičarju v „Vedi“, da mu priznava toleranco, s katero je dalo prostora diskusiji, v kateri so se oglašali avtorji pro in contra, ki so razmotrivali, kaj je s kulturnim bojem na Slovenskem. Ne more pa biti zadovoljno, če hkratu notičar „Vede“ našemu odličnemu sotrudniku Abditu očita, da so bila v ti diskusiji njegova izvajanja za socialista prav čudna, brez vsake kulturne podlage, brez vsega umevanja socializma kot kulturne sile.

Ti očitki so neosnovani. Tako neosnovani so, da smo, spominjajoč se vsebine člankov v omenjeni diskusiji — osobito Abditovih —, nehote vzklili: Ali je notičar „Vede“ sploh pazljivo prečital, kar se je pisalo v „N. Z.“ o kulturnem boju? Ali ni videl že v prvem članku „Kulturni boj?“, s katerim se je diskusija v lanskem letniku našega lista začela, kaj pravi Abditus? In kaj govori Abditus dalje v svoji razpravi „Socializem pozameznika“? In v zaključnem članku „Kulturni boj in drugo“?

Abditus ima to lepo navado, da piše jasno in nedvoumno. Če se torej notičar „Vede“ ne vjema z njegovimi izvajanjem v člankih, ravno kar omenjenih, — kje je vzrok? Bodisi v tem, da njegovih izvajanj

notičar ni razumel, ko jih je čital, bodisi da divergirata glede prvotnih pojmov, okrog katerih je tekla vsa debata v „N. Z.“, — glede pojmov socializem, kultura, kulturna sila.

Tu pa moramo naglašati, da je terminologija že postala tako stalna in precizna, da socializmu, ako ga prav umevaš, ne moreš dajati drugačne vsebine, nego mu jo znanost daje, — in ravnotako tudi kulturi. Avtor notice v „Vedi“ je pa sociolog in mu kot takemu gotovo ne smemo podtikati, da sta si s terminologijo navzkriž!

Torej ostane le nerazumevanje.

Abditus je natančno povedal v omenjeni diskusiji takoj izpočetka, kaj da hoče s socializmom in kulturo.

„V boju proti strahotni bedi mas in proti neumljivi lahkomišelnosti v kapitalistiškem svetu leži rojstvo vzajemnosti ljudskega socialnega in družabnega dela...“ „Hočem socialne in gospodarske izobrazbe skupnega ljudstva zato, ker le ona more voditi v boljšo bodočnost. In to je glavno...“

„Socializem, ki ga kot nauk hočemo praktično uveljaviti in uporabljati zase in skupno ljudstvo, pa neoporečno in brezpogojno zahteva, da se mu mase vzgoje, napravijo razumne in dobre ne samo intelektualno, temveč tudi npravno. Ta vzgoja ne more biti samo nekaj splošnega, temveč vplivati ima tudi individualno, to je, dotikati se mora naravnost posameznika. Ne samo vzbuditi čutiljubezni do bližnjega je naloga te težavne in velike vzgoje, ampak tudi pošteno in odkrito misel, da je posameznik te celote dolžan podrediti s skupnim ciljem, skupnim interesom in skupnemu poštenju.“

Ali notičar iz „Vede“ ni čital teh odstavkov, ki stojijo v N. Z. str. 2. l. VII.? Ali so ti odstavki

nejasni, da se ne bi dalo izluščiti iz njih, kaj sta Abditu socializem in kultura? Ali to naziranje, kot ga Abditus razvija v članku „Kulturni boj?“ in naslednjih, v čimerkoli nasprotuje splošnemu pojmovanju socializma in kulture? V čem naj bi tičala opravičenost, da vzklika notičar „Vede“, da so Abditova izvajanja „za socialistična prav čudna“? Kaj naj bi bila „kulturna podlaga“, če ni to, kar pripoveduje Abditus?

Če bi se notičar „Vede“ hotel morebiti sklicevati v dokaz svojih očitkov na Abditovo vprašanje, „kaj je važnejše, vzbuditi pri tem človeku iz ljudstva zaničevanje za lastni socialni in gospodarski položaj, ali pa mu iztrgati iz duše verstvo, ga pahniti v duševne dvome o resničnosti Boga in njegove ekzistence?“ — in na njegov odgovor, da je „prvi del gorenjega vprašanja je važnejši že zaradi tega, ker beda mase — torej tudi posameznika — in ekzistenčni boji niso nastali zaradi vere, cerkve ali Boga, temveč zgolj in samo vsled gospodarskega in duševnega razvitka preteklosti in sedanjosti“ — pa mu moram odkritosrčno priznati, da jaz tudi prav rad riskiram, da mi notičar pove kaj takega, kar je Abditu; kajti prav ima le Abditus in ne notičar.

Ampak to je le domnevanje; notičar „Vede“ namreč svojega očitkanja nič ne utemeljuje — obsoja kar ex cathedra. Vprašanje je le, če smo mu pa mi dolžni verjeti! Mogoče je, da sčasoma pove, zakaj je pravzaprav obsojal, ako mu bo znanstveni značaj „Vede“ dopuščal.

Obsodil je pa hudo: Abditus iz diskusije gotovo ni izšel kot zmagovalec, Knaflič ni imel težke naloge v diskusiji in briliral je v polemiki s svojo izrazito vervo...

Kočljivost! Abditus in Knaflič — oba sta sotrudnika Naših Zapisov. In jaz naj zdaj sodim, kdo je bil premagan v diskusiji, ki se je vršila pod mojim uredništvom?

Prijatelj Abditus, glej, v kakšno stisko si me pripravil s svojo opazko, da se mi čudiš, zakaj ne odgovorim na „Publicistiko“ Vede!...

Toda že je tu ljubeznivi in čili g. Knaflič in mi kaže svoj članek „Quousque tandem“ na str. 131—133. (N. Z. VIII.) Odkritosrčen in pogumen, kakor je, piše v tem članku:

„Sam se ne sramujem priznati, da sem izprva napačno razumel Abditu, ravno ker sva govorila drug mimo drugega; „kulturni boj“ nama je kril različne pojme. Abditus je nastopil proti kulturnemu boju kot boju zoper etična načela zato, „ker je socialno čustvo našega naroda prepojeno s krščanstvom“ itd., jaz pa sem govoril o kulturnem boju kot boju za neodvisnost verovanja od prerealne gospodarske in politične cerkvene organizacije in zagovarjal zato ločitev cerkve od države...“

Torej g. notičar „Vede“, kje so zmagovalci in zmaganci? — Menda bi te polemike ne bilo, če bi se bil g. notičar „Vede“ bavil z izvajanjem v diskusiji o kulturnem boju; žal, da mu znanstveni značaj „Vede“ tega ni dopuščal...

Izjavljamo pa radi in odkrito, da znanstvenega značaja „Vede“ ne bomo merili po notici „Publicistika“; po nji merimo le vzvišenost in napihnenost znanstvenikov.

Dr. D.

Došle knjige.

Miloš Stibler, Kriza v slovenskem združništvu. Založil pisatelj. Cena 50 vin. Tisk Zvezne tiskarne v Celju.

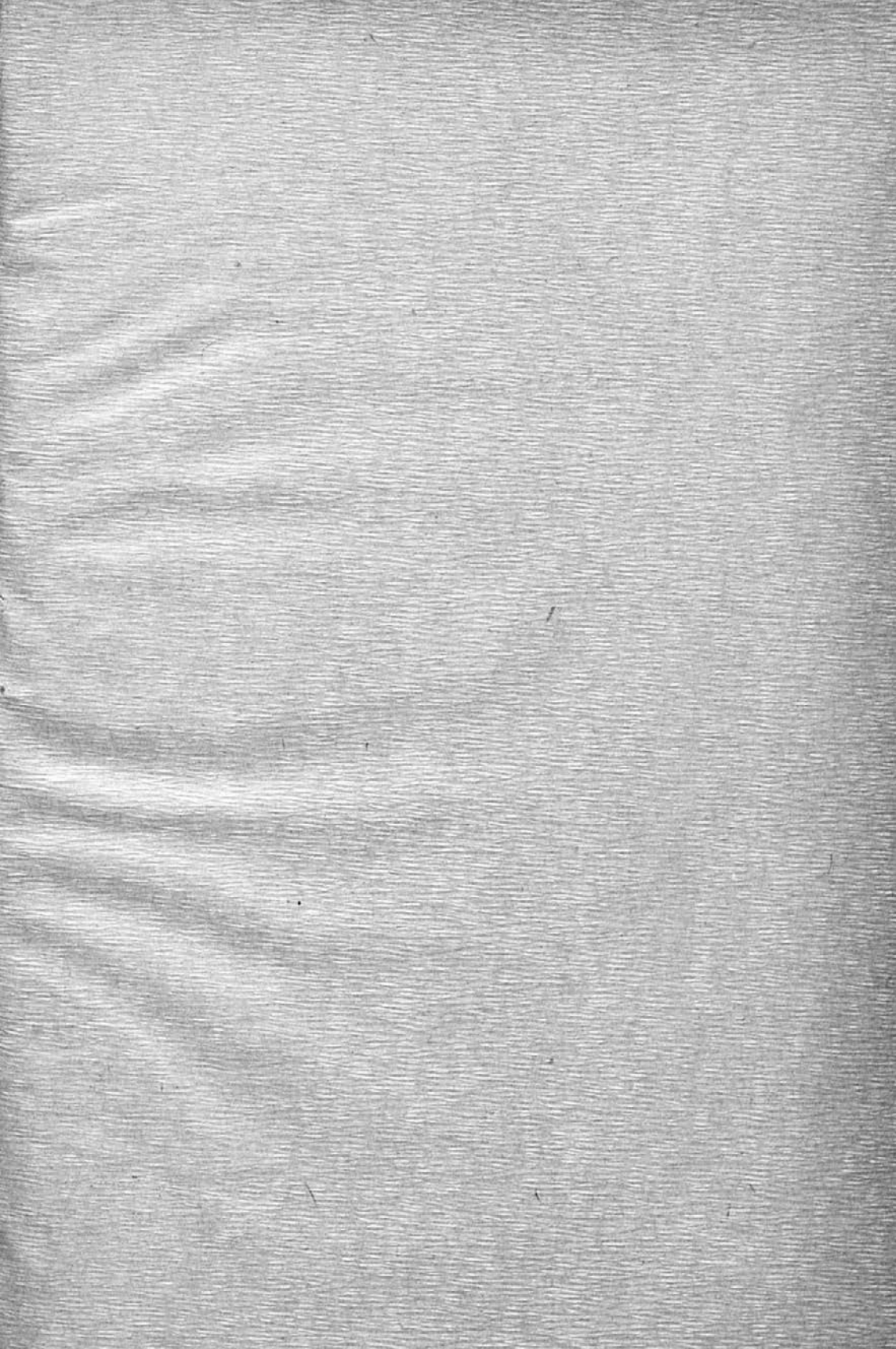
I. S. Machar, Rim. Prevel V. M. Zalar. Cena 3 K, vez. 4 K, po pošti 20 vin. več. Zal. L. Schwentner v Ljubljani 1911.

Župančič Oton, Čaša opojnosti. Drugi natisk. Cena 2 K, vez. 3 K, po pošti 10 vin. več. Zal. L. Schwentner. V Ljubljani 1911.

Župančič Oton, Čez plan. Drugi natisk. Cena 2 K, vez. 3 K, po pošti 10 vin. več. Zal. L. Schwentner. V Ljubljani 1911.

Dr. Dragotin Lončar, Slovenci. Načrt slovenske socialne zgodovine. V Ljubljani 1911. Komisionalna založba „Del. Tisk. Družbe“. Cena 1 K. (Knjižnice političnih in socialnih spisov zvezek III.) —

Dr. Edvard Beneš, „Dělnické hnutí v Rakousku a v Čechách.“ Zvezek I. in II. dela „Stručný nástin vývoje moderního socialismu.“ Cena 2 K 80 vin. Naroča se pri založbi Forejtek a Beneš, Brandys n./L., Češko.

Založništvo L. Schwentner v Ljubljani,

Prešernova ulica št. 3

priporoča nastopne nove svoje publikacije.

Cankar Ivan, Volja in moč. Broš. K 2—, vez. K 3—. V treh povestih: *Melila*, *Mira*, *Dana*, nam kaže pisatelj disharmonijo med voljo in močjo na umetnikih, ki hrepene po najvišjem cilju, pa omagajo in se končajo spoznavši, da je cilj previsok, moči prešibke. Njih volja jih žene v obupni konec. Pisane so te povesti s tako sugestivno silo, kakršna tiči le v Cankarjevem peresu.

Janka Kersnika, Zbrani spisi. XI. sešitek: Kersnik in njegova doba. Spisal dr. Ivan Prijatelj. Kritika je soglasno priznala nenavadne sposobnosti dr. J. Prijatelja ter ga označila kot tistega, ki je poklican, da nam napiše moderno zgodovino slovenske književnosti in kulture. To knjigo bi moral imeti vsak slovenski inteligent. Cena K 2-50.

Leta 1911 izide še 12. sešitek kot drugi del spisa »Kersnik in njegova doba«, s čimer bode zbirka končana.

Zbrani spisi Janka Kersnika obsegajo doslej 5 zvezkov v eleg. platnени vezbi po K 6—, v fini pol franc. vezbi po K 7—.

Kristan E., Samosvoj. Drama v 5 dejanjih. Broš. K 2—, vez. K 3—. O tem najnovejšem dramatičnem delu se je že izrazila literarna kritika najlaskaveje in je tudi uvrščeno v letošnji repertoire slov. gledišča v Ljubljani. Zanimiva je ta drama v svoji vsebini in po svojem izbrušenem dialogu, vled cesar se priporoča tudi v čitanje.

Kralgher Al. dr. Školjka. Drama v 3 dejanjih. Broš. K 2—, vez. K 3—. Doslej neznan slov. dramatik je posegel z veliko smelostjo v življenje sedanje, v lažnjivi morali živeče družbe in nam jo predstavil v prizorih nad katerimi se bodo moralisti zgražali polni ogorčenja. Drama izzvneni dissonančno in gotovo zapusti globok sled v vsakem mislečem čitatelju.

Milčinski Franc, Pravljice. Z izvirnimi risbami Maksima Gasparija in F. Birolle. Cena eleg. vez. K 4—. Knjiga, kakršna še ni izšla v naši literaturi. Polna prave slov. poezije, primerna otroški fantaziji, pa tudi doraslemu človeku, ki se ob nje čitanja ne more ubraniti onemu posebnemu občutku, kakršen nam polje v duši, kedar se zamislimo in utopimo v mlada leta. Duša slov. ljudstva gleda iz te knjige. Najlepša hvala, ki se more o nji izreči!

Beg A., Slovensko-nemška meja na Kočevskem. Z zemljevidom. Cena broš. 80 vin. Pisatelj je že poznan po drugih sličnih razpravah, v katerih nam je zabeležil z nenavadno natančnostjo in podrobnostjo položaj Slovencev v narodnem, gospodarskem in političnem oziru tam, kjer mejé s tuji. Na podstavi Begovih spisov bo šele mogoče sestaviti pregledno celotno sliko našega položaja, ki, žalibog, ni tak, da nas ne bi navdajal s skrbjo glede bodočnosti.

Trdina Janez, Zbrani spisi. Izšla je že deveta knjiga z zanimivimi, doslej nepriobčenimi pripovedmi. Zanimanje za Trdinove spise raste, lahko se reče, od knjige do knjige. Slov. narod spoznava, kako neizmerno ga je ljubil pokojni pisatelj, s kako skrbnostjo je studiral njegove vrline in napake. Zato pa postane Trdina nedvomno ljubljenec naroda, eden izmed onih, ki si jih zapiše narod v sree. Trdinove spisi v roke, kdor hoče kaj govoriti o Slovencih!

Cena IX. knjigi broš. K 2-50, eleg. vez. K 3-70.

Založništvo L. Schwentner vabi nadalje na naročbo Novih Akordov, ki so se razširili z devetim letnikom tudi v glasbeno revijo, v nastopajočem, desetem, pa dobe novo, elegantnejšo opremo z izvirnimi inicialami in vinjetami. Novi Akordi so edini slov. glasbeni zbornik, ki se pod spretno redakcijo dr. J. G. Kreka vzdržuje že celo desetletje in častno izpolnjuje svoje kulturno poslanstvo.

Cena se vkljub znatnim stroškom za lepšo zunanjo obliko ni nič zvišala in znaša za vse leto K 10—, za pol leto K 5—, za posamezne številke K 2—.